

MAGYAR KÖNYV-SZEMLÉ.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

1878.

AZ ELSŐ FÜZET TARTALMA:

Csontos János: XV. századi könyvtári viszonyok s egy ismeretlen Corvin-Incunabulum	59—79
Fraknói Vilmos: Vitéz János könyvtára. Második közlemény	
A Vitéz által javított Codexek	79—91
A konstantinápolyi Eszki Szerail könyvtárában őrzött nyugoti Codexek	92—98
Vegyes közlemények	99—102
A magyar irodalom 1878-ban	XIX—XXVIII
Hazai nem magyar irodalom	XXVIII—XXX
Hazánkat érdeklő külföldi munkák	XXX

MAGYAR KÖNYV-SZEMLE.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára ezen cím alatt folyóiratot indít meg, mely a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak közlönye óhajt lenni.

Közölni fog a régibb magyarországi bibliographia körébe tartozó értekezéseket és az újabb felfedezésekről szóló értesítéseket. Ismertetni fogja a hazai könyvtáraknak történetét, szervezetét, nevezetesebb tudományos kincseit és szerzeményeit. Továbbá összeállítandja a magyarországi sajtó irodalmi érdekű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes és pontos jegyzékét.

Készséggel megnyitja hasábjait a könyvtárnokok és könyvgyűjtők felszólásainak, javaslatainak és kérdéseinek; számít mindazoknak szives közreműködésére, kiket hivatalos állásuk és irodalmi foglalkozásuk ezen térre vezet.

A »Könyv-Szemle« megjelenik évenként 24 ívnyi terjedelemben, két-havi füzetekben, díszes kiállításban.

Előfizetési ára egész évre bérmentes szétküldéssel együtt 2 frt 40 kr.

Az első évfolyam elfogyott; a második még szintén 2 frt 40 kron rendelhető meg.

Az előfizetési pénzek Knoll Károly urhoz, a M. Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalába, vagy a Történelmi társulat pénztárához, vagy végre a legközelebbi könyvkereskedésbe, egyéb küldemények és irodalmi közlemények a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába küldendők.

XV. SZÁZADI KÖNYVTÁRI VISZONYOK, S EGY ISMERETLEN CORVIN-INCUNABULUM.

Közli: **Csontos János.**

(Olvastatott a M. Tört. Társ. f. é. márcz. 7-ki választmányi ülésén.)

Harmadik éve, hogy előjáróim megbizásából a középkori codexek tanulmányozásával foglalkozom, s alkalmam van meggyőződni arról, mennyi hazánkat érdeklő tudományos kincs fekszik nagyobbára ismeretlenül a külföldi könyvtárakban Európaszerte, s mennyi az, mit saját tudományosságunk érdekében még felhasználnunk kellene!

De meggyőződöm arról is, hogy hazánk különböző köz- és magán-könyvtárai hasonló codexekben korántsem oly szegények, mint első pillanatra gondolnók, s hogy a magyar irodalomnak kiváló szolgálatot tenne az, ki azokat egy munkában összegyűjtve a tudományos világgal megismertetné.

Tanulmányaim között még a konstantinápolyi Corvinák behatása alatt állottam, midőn a M. Történelmi Társulat múlt évi pozsonyi kirándulása következett, mely eredményeit tekintve, a történetbuvárookra és bibliographokra nézve egyaránt gyümölcsöző volt.

A sok nagybecsű könyv- és levéltár között, melyek a társulat tagjainak rendelkezésére állottak, megnyilt számunkra az ottani Ferenczrendiek tartományi könyvtára is, melyről az előkészítő bizottság jelentéséből tudomásunk volt, hogy XIV—XV. századi latin codexekkel bir. Tanulmányaim ezek körébe vontak, s bibliographiai leírásukat tűztem ki célommul.

A zárda-főnök lekötelező előzékenysége elősegítette feladatomat, s két buzgó szerzetes szíves közreműködése mellett, két nap alatt a könyvtár 22 középkori codexét irtam szakszertien le.

Ismertetésük a »Magyar Könyv-Szemle« legutóbbi füzetében látott napvilágot.

Ugyanez alkalommal, midőn Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt és a két Szinnyi József társaságában a könyvtár általános megtekintésével voltam elfoglalva, figyelmemet különösen egy könyv borítéka ragadta meg, melynek préselt barna bőre a Corvin-codexek egykorú bőrkötésére emlékeztetett. Kezembe vettem a könyvet, felnyitom, s nem kis meglepetésemre egy latin ősnymtatványt ismertem fel benne, melynek gyönyörűen festett címlapját egy pápai három koronás czímer és Mátyás király hollós paizsa díszíti, s reánk nézve kiváló érdekű azért, mert ez az első kétségtelen incunabulum, melyet Mátyás festett czímerével hazánkban ismerünk.

A Ferenczrendiek tartományi könyvtára hazafias kegyelettel őrizte ezt, de a tudományos világnak tudomása ekkoráig róla nem volt.

A Nemzeti Múzeum könyvtári igazgatósága a hazai bibliographiának vélt szolgálatot tenni az által, midőn újabban a Ferenczrendiek tartományi főnökét ft. Farmady Martinián urat a végből kereste meg, hogy a nevezett könyvet tudományos használat végett a múzeumi könyvtárnak bizonyos időre engedje át. Kérésünk a főnök úr részéről a legnagyobb előzékenységgel találkozott, s én azon szerencsés megbízatásban részesültem, hogy ez incunabulumot a m. t. választmányynak bemutassam.

Időközben a M. Történelmi Társulat választmányi tagjai közé lettem beválasztva, mely megtiszteltetés alkalmából az általam eredetileg tervezett ismertetéshez, a XV. századi könyvtári viszonyokról tanulmányt irtam, melyben hazánk akkori nevezetesebb könyvtárait, s a Corvin-Incunabulumoknak a bibliographiában elfoglalt álláspontjára is kiterjeszkedem.

E tanulmányt lesz szerencsém székfoglalóképen, az ősnymtatvány bemutatása előtt felolvasni.

* * *

A XV. század a renaissance s a közkönyvtárak alapítási százada. A XIV. század alkonyán, a flórenczi tanács Boccaccio indítványára a görög philológiának tanszéket állít egyetemén, s a Leontiussal tett eredménytelen kísérlet után, tanáruul Emanuel Chryso-

lorast ¹⁾ Palaeolog János görög császár követét hívja meg, ²⁾ kivel Hellasz classicus nyelve és szelleme, hét száz évi ³⁾ szünetelés után első bevonulását tartja Olaszországba. Flórencz, Róma, Velence, Pavia és Milánó vetélkedve versenyeznek a mester birásaért, előadásaira Olaszország minden részéből özönlenek a tanítványok s Homerről tartott magyarázatait az ország legelőkelőbb tudósai hallgatják. Tanítványai közül csak Leonardo és Carlo Aretinot, Guarinot, Ambrogio Traversarit, Poggiot, Francesco Barbarot és Filelfort, Paolo Sforziat, Paolo Vergeriot, Giacomo Angelit és Niccolò Niccolit emeljük ki, ⁴⁾ kik a XV-ik században mint kitűnő humanisták Flórencz, Róma, Nápoly, Ferrara, Velence, Mantua és Bononia főiskoláiban, mesterök szellemében folytatják a classici tudományok terjesztését, s megkedveltetik ezeket a fejedelmekkel és a népekkel. Minél jobban terjedt azonban ezen tudományok ismerete, annál élénkebben nyilvánult a vágy magukat a classicus munkákat is birhatni, s ez adta az első impulst a görög és latin kéziratoknak gyűjtésére. Előkelő tudósok és tudós előkelők vetélkedve keresik a classici kéziratokat mindenfelé, s a mit a könyvpiaczkok készleteiből megszerezni nem képesek, azt az ügyes leirók többszörösítő tolla szolgáltatja.

A talaj már ennyire elő volt készítve, mikor Görögország tudósai eleinte egyenként s Byzancz eleste után tömegesen keresik fel Olaszországot, s míg ők magok a classici tudományok meghonosításának legfőbb tényezői lesznek, addig a velök hozott görög kéziratok nagy mennyisége jelentékeny lendületet ad a kéziratforgalomnak.

A jövevényeket mindenütt a classicismus apostolai gyanánt üdvözlik, pápák, fejedelmek és államok barátságukkal tisztelik meg, s ők viszont Hellasz szellemi kincseit tárják fel a közönségnek, s mint humanisták, Aristoteles és Pláto magyarázóí, szerzők, fordítók, leirók és könyvfestők érvényesítik életrevalóságukat. — Az ismeretek köre tágul, az újabb tanok szépségei még inkább sarkalják a tudománybarátokat azok kéziratainak meg-

¹⁾ Tiraboschi G. Storia della letteratura italiana. T. VII. p. 113.

²⁾ Hodus : de graecae linguae instauratoribus pag. 13.

³⁾ Leon. Aretini epistolae apud Hodium p. 28.

⁴⁾ Jac. Phil. Bergomensis apud Hodium p. 27.

szerzésére, a görög irodalom művelése föléleszti a latin classicusok szeretetét, s kedvező körülmények között lázas szenvedélyvel kezdődik a nagyobb arányokban való gyűjtés. Az egyetemek, egyházak s kolostorok szerény könyvtárai mellett, nagyszerű magán s nyilvános könyvtárak keletkeznek, melyeknek birtokosai kölcsönöznek jelentőséget. Flórenczben a Mediciek s különösen Medici Cosimo és Lőrincz, Rómában V. Miklós és IV. Sixtus pápa, Ferrarában és Modenában az Esteiek, Milanóban a Viscontiak és Sforzák, Nápolyban Arragoniai Alfons, Mantuában a Gonzagák és az urbinói hercegek, Cseennában a Malatesták nagy szenvedélyvel kezdik meg a kéziratgyűjtést, s nevezetes könyvtáraknak vetik meg alapját. Megbízásaikból első rendű tudósok járják be Európa és Kis-Ázsia kiválóbb helyeit, s a zárdákban és könyvpiaczkokon megszerezhető kéziratokat gyűjteményeik számára vásárolják össze.¹⁾

Mindent azonban ez uton beszerezni nem lehetett, s a meglevő kéziratkészlet többszörösítéséről kellett gondoskodni. A nyomda csak e század hatvanas éveiben hozott be Olaszországba, sokáig a kezdet nehézségeivel küzdött s a gyors többszörösítést, úgy a mint ezt a gyűjtésben nyilatkozó közszellem megkívánta, nem eszközölte. A leírás általi többszörösítéshez kellett tehát folyamodni, mely e században oly óriási dimenziókat vett, hogy a nyomdászat csak kifejtettebb s virágzóbb korában haladta azt túl. E többszörösítés a kéziratkereskedést a virágzás tetőpontjára emelte, nagy lendületet adott a hártya-finomító iparnak, a könyvkötésnek s az írás technikájának, s a könyvfestészetet kitűnő műrecekkel gazdagította. Előkelő tudósok könyvkereskedőkké, leirókká és miniatorokká lettek; s hogy a leirók mily nagy technikai apparatussal és gyorsasággal dolgoztak, ennek megvilágítására elég felhoznom V. Miklós pápát, ki nyolcz évi (1447—1555) uralkodása alatt — mint Vespasiano Bisticci²⁾ írja — 5000 kézirattal vetette meg a vatikáni könyvtár alap-

¹⁾ A. H. L. Heeren: Geschichte der Künste und Wissenschaften seit der Wiederherstellung derselben bis an das Ende des achzehnten Jahrhunderts. Göttingen 1801. II. köt. 13—15. l. és 40, 55—58. l.

²⁾ Muratori: Rerum Italicarum Scriptores etc. Mediolani 1751. fol. Tom. XXV. pag. 282.

ját; továbbá Medici Cosimot, kinek az említett Vespasianus 22 hónap alatt, 200 codexet 45 leiróval lemásolva, kifestve és bekötve szolgáltatott.¹⁾ Így vált divattá, finom hártján szépen írott és ékesen kifestett kéziratokat hozni forgalomba, melyek a fejedelmi gyűjteményeknek főalkatrészeit képezték.

Bármily gazdagok voltak azonban ezen könyvtárak, csak magán jelleggel bírtak, s a nagy közönség igényeit nem érintették. A nyilvános könyvtár első dicsősége egy szerény flórenczi tudóst, Niccolo Niccolit²⁾ illeti meg, ki a XV. század első felében, 400 görög és latin codexből álló gyűjteményét azon kikötéssel hagyta végrendeletében Flórencz városa tanácsának, hogy az egy nyilvános könyvtárnak képezze alapját. A könyvtárt a sz. Márk nevű kolostor egyik termében, melyet Medici Cosimo a maga költségén butoroztatott be, állították fel, s 1444-ben nagy ünnepélyességgel adták át a nyilvánosságnak. Első könyvtárnoka Thomasso di Sarzano lett, ugyanaz, ki később mint V. Miklós pápa a vaticani könyvtár első megalapítója lön.

A római birodalom elpusztulása óta, ez volt az első nyilvános könyvtár Olaszországban, s időfolytán a Laurenciánába olvadt be.

A második nyilvános könyvtár 1448-ban szintén Flórenczben keletkezett, s a »S. Maria del fiore«-ről nevezett káptalani egyházban volt elhelyezve.³⁾

A harmadik nyilvános könyvtárnak Bessarion bibornok vetette meg alapját, midőn 1468-ban, 800 kéziratból álló könyvtárát a velencei köztársaságnak ajándékozta, s első tényezője lett a Marciana létrejöttének.⁴⁾

A negyedik IV. Sixtus pápának (1471—1484) köszöni lételét, ki a könyvgyűjtést V. Miklós pápához hasonló buzgalommal folytatta, de ennél egy lépéssel tovább ment s a

¹⁾ A. Kirchhoff: Die Handschriftenhändler des Mittelalters. II. kiadás. Lipse 1853. 36 l. és Weitere Beiträge zur Geschichte des Handschriftenhandels im Mittelalter. Halle 1855. 6—8. l.

²⁾ A. H. L. Heeren: Geschichte der Künste und Wissenschaften stb. II. köt. 13. l.

³⁾ Blume: Iter Italicum. Halle 1827. 8-r. II. kötet 68 l.

⁴⁾ Blume Friedrich: Iter Italicum. Berlin u. Stettin 1834. 8-r. I. köt. 214 lap.

szenszék használatára berendezett Vaticanát a nagy közönségnek nyitotta meg. Ő lett ezen könyvtárnak nemcsak második megalapítója, de föntartója is, mert a meglevő kéziratkészlet kezelésére, lajstromozására, kellő örökről gondoskodott, állásukat megfelelő alapítványok által biztosította s a könyvtár igazgatásával Bartholomeo Platinát, a kitűnő történettudóst bízta meg.¹⁾

Így keletkezett alig 40 év alatt négy nyilvános könyvtár Olaszországban, s közrehatásuk a tudományos szellem emelésére Európaszerte igen nagy volt. S hogy mi, kik ezen classicus ország szomszédságában élünk, s érdekeink által körébe oly sokszor vonatva tudományos haladásának szemtanúi valánk, ezen regeneráló szellem behatása alul magunkat ki nem vonhattuk, az igen természetes. De bizonyos az is, hogy e században aránylag kedvezőtlen viszonyok mellett, sokkal több érzéket tanusítottunk a renaissance befogadására, mint nálunknál előrehaladottabb más nemzetek sokkal kedvezőbb körülmények között.²⁾

Már Zsigmond uralkodása alatt hatott el hozzánk a classicismus nemesítő fuvallata, több előkelő olasz tudós, köztük Ambrogio Traversari, Francesco Filelfo, Paolo Vergerio és mások fordultak meg Magyarországon, s fönmaradt levelezéseikben hazánk akkori tudományos viszonyairól elismeréssel emlékeznek meg.³⁾

Hunyady Jánost Poggio keresi fel leveleivel s könyvekkel kedveskedik neki,⁴⁾ Zrednai Vitéz János már mint nagyváradi püspök jelentékeny könyvtárt alapított székkelyén⁵⁾ s összekötetésben volt az olaszországi humanistákkal; Janus Pannoniust pedig az egykorú írók mint kitűnő költőt és humanistát magasztalják.⁶⁾

Ily viszonyok előzték meg a kort, midőn Hunyady Mátyás a trónra lépett, s fiatal nemes lelke egész erejével felkarolva

¹⁾ Bart Platina De Vitis pontificum Coloniae 1626. 4-r. 331—332. l.

²⁾ Budik P. A. Leben und Wirken der vorzüglichsten lateinischen Dichter des XV—XVIII. Jahrhunderts. Wien 1828. 8-r. I. köt. LXXXI. l.

³⁾ Mehus: Ambrosii Camaldulensis latinae epistolae.

⁴⁾ Fraknoi Vilmos: Vitéz János könyvtára, a »Magyar Könyv-Szemle« III. évfolyam I. füzet 5. l.

⁵⁾ Jani Pannonii Poemata. Trajecti ad Renum 1784 8-r. I. köt. 645. l.

⁶⁾ Testimonia et iudicia selecta de Jano Pannonio. Jani Pannonii Poemata. II. köt. 320—333. l.

a humanistikai irányt, melybe nagynevű mestere, a csak most említett Vitéz János még zsenge korában beavatta, a legkedvezőtlenebb viszonyok között, mintegy czáfolatául az ismeretes »inter arma silent musae« közmondásnak, Budán egy nagyszerű könyvtárnak, a Corvinának vetette meg alapját, mely kéziratainak fényes voltára, belértékére, sokaságára, szóval egész szervezetére nézve, az ez időben létezett könyvtárakat mind túlszárnyalta.¹⁾ S hogy e könyvtár nem egyedül állt az országban, hanem mellette az akkori főpapok és országnagyok könyvtárai is virágoztak, sokkal inkább ismeretesebb, hogyseszt ez alkalommal ismételnem kellene.²⁾ De a mi kiváló világtörténeti fontosságot kölcsönöz a könyvtárnak úgy ez azon körülmény, hogy nyilvános könyvtár volt, mely rendes könyvtárnokokkal s a tudósok számára berendezett dolgozó teremmel bírt,³⁾ kiválóbb becsű kéziratait ismerte az akkori tudományos világ, s a Mediciek⁴⁾ és Sforzák⁵⁾ egyesekről másolatokat készítettek saját könyvtáraik számára.

De országos⁶⁾ színezete is volt a könyvtárnak s a nemzet teljes értéke szerint méltányolta azt. Erről tanuskodik azon szerződés, melyet az országnagyok Corvin Jánossal 1490 jun. 17-én kötöttek, hol a többi közt különösen figyelmeztették, hogy az ország díszére alapított könyvtárt kiüríttetni ne engedje, hanem az összes könyveket ott őriztesse, szabadjon neki

¹⁾ Naldus Naldius: Epistola de laudibus augustae Bibliothecae, Bél Mátyásnál: Notitia Hungariae Novae Viennae 1737. fol. 599 l.

²⁾ P. Wallaszky: Tentamen Historiae Litterarum sub rege gloriosissimo Mathia Corvino de Hunyad in Hungaria. Lipcse 1769. 4-r. 78—98 l.

³⁾ Nicol Oláh: Hungaria, Bél Mátyásnál Adparat. ad Hist. Hung. Pozsony 1735, ívrét 9 l. — Naldus Naldius Béli, Lib. II. v. I. p. 611. — Bonfin Ant. Hist. Pannon Dec. IV. Lib. VII. p. 459. edit. Colon. 1690. — Alex. Brassicanus in epistola ad Christophorum a Stadion, Madernél De bibliothecis. Helmstadt. 1702 4-r. 145—153. l. — Petr. Jaenichii Dissertatio de meritis Mathiae Corvini in Rem Litterariam Thorun. 1717. 4-r. p. 211.

⁴⁾ Bandini A. M. Catalogus codd. latinor. bibliothecae Mediceae Laurentianae Florentiae 1764. fol. Tom. I. Col. 695—696.

⁵⁾ Pulszky Ferencz: A Corvina maradványai a Magyar Könyv-Szemle II. évfolyam. 150. l.

⁶⁾ U. o.

azonban, a praelatusok és zászlós urak tanácsával és felülvizsgálásával, némelyeket a maga használatára kivenni.

Az ötödik közkönyvtár tehát e században a budai volt, mely Mátyás király jelentékeny magángyűjteményéből nőtte ki magát azzá, s alapítási idejét 1468—1478 közötti időszakra, vagyis a Marciana és a Vaticana nyilvánossá tételével egy időre teszszük.

Boldogemlékű Toldynk, a Corvina alapítási esztendejét Mátyás király uralkodásának első tizedére, Schier 1476-ra teszi. Az első, ha Mátyás magán könyvtárát értjük alatta, helyesen, a másik, akár a magán, akár pedig a nyilvános könyvtárt értsük, helytelenül. Igaz! hogy sem az egyiknek, sem a másiknak határozott megállapítására biztos adataink nincsenek; de föltevésünk valószínűségét a két könyvtárra nézve, az eddig ismert szórványos adatok is igazolják.

Mátyás király történetírói megegyeznek abban, hogy fényes tehetségei mellett, széles tudományos ismereteket hozott a királyi trónra; nagyon valószínű tehát, hogy mindjárt uralkodása kezdetén hozzáfogott a könyvgyűjtéshez, melyre kétségbevonhatlan tudományszeretete, Vitéz példája s a tudósokkal folytonos érintkezései utalták. Adatainkat ez időszakból a következőkben foglaljuk össze:

A legelső adat, mely Mátyásnak a tudósokkal való érintkezését sejteti, 1459-re vezethető vissza, mikor Peuerbach György csillagász Magyarországon tartózkodott, hova a csillagászatot kedvelő nagyváradai püspök barátsága vonzotta. Nagyon valószínű, hogy Vitéz ez alkalommal Peuerbachot Mátyásnak bemutatta, ki szintén kedvelte a csillagászatot.

A legközelebbi adatot, mely magára a könyvtárra vonatkozik, dr. Rómer Flóris Ferencz érdemes tudósunk a Magy. Tud. Akadémia évkönyveiben megjelent értekezése szolgáltatja, hol 1461-ből egy codexet említ, melyet Mátyás megrendelésére Antonius Sinibaldus készített.

Időrendben haladva, a további támpontot Mátyás tudományos érintkezéseinek felderítésére, Janus Pannoniusnak egy 1462-ben Galeottihoz intézett leveléből nyerjük, melyben ezen ifjúkori barátját Magyarországba hívja; s úgy látszik Galeotti meg is fordulhatott ekkor hazánkban, mert némely életírói említik, hogy ez időben Mátyás király udvarában tartózkodott.

Igen fontos adat az is, melyet Philippus Bergomensis egykorú író, az 1463. év történetehez irt Supplementákban jegyzett fel Mátyásról, hol a többi között írja: hogy a király olvasási szenvedélye olyan nagy, miszerint igen gyakran Curtiust, Liviust, vagy más történeti munkát találnak ágyában vánkosai között, s hogy a bibliát kívülről tudja.

1464-ből Janus Pannoniusnak egy elegiája maradt fenn, mely »Mathias Hungarorum Rex Antonio Constantio poete italo Anno MCCCCLXIII« felirattal van jelölve, s 155 versszakból áll. E költemény Janus Pannonius műve, ki ezt Mátyás megbízásából Antonius Constantius olasz költőhez írta, viszonzásul azon dicsőítő költeményért, melyet ez a királyhoz intézett.

Hasonlóképen figyelmet érdemel azon levél, melyet Janus Pannonius Olaszországból, hol a király megbízásából követségben járt, 1465 táján irt Galeottinak, ki már ekkor Mátyás környezetében volt. Szemrehányásokkal illeti itt Galeottit, hogy meg nem elégedve a már ekkoráig küldött könyvekkel, ismét újakat kér tőle, s éles szavakban fakad ki azon szenvedély ellen, mely a könyveknek túlhajtott gyűjtésében nyilatkozik.

1467-re esik Joannes Regiomontanus hazánkba jövele, hol 1471-ig tartózkodott s Mátyással és Vitézzel folytonos érintkezésben volt.

És ha hozzáteszszük, hogy a II. Abdul Hamid szultán által ajándékozott Corvin-codexek között van egy Tacitus, melyet Vitéz János 1467-ben javított, továbbá hogy a Nemzeti Múzeum Corvináinak Curtius codexét Petrus Cenninius Flórenczben 1467 aug. havában fejezte be, s hogy a Budik lajstromában előforduló Ptolomaeus Corvin-codexnek colophonja »finit 17-a martii 1467« jegyzettel végződik, úgy azon adatok számát, melyek Mátyás király magán könyvtárának alapítási idejére az első uralkodási évtizedből rendelkezésünkre állottak, kimerítettük.

De ezen adatok is eléggé bizonyítják, hogy Mátyás király tudomány szeretete, a tudósokkal való érintkezése és könyvgyűjtési szenvedélye nem, a Beatrixsal kötött házasság után kezdődik, hanem sokkal régibb keletű, s uralkodásának első tizedével esik össze.

Nagyobb arányokat vett e könyvtár az 1468—1478-ki időközben, a mikor nyilvános könyvtárrá nőtte ki magát, s az ak-

kori tudományos világban mint „Bibliotheca Budensis“ vagy „Bibliotheca Corviniana“ volt ismeretes.

Ez időszakból fönmaradt adataink közt, első helyen említjük azon Tertullianus codexet, melyet II. Abdul Hamid szultán tavalyi ajándékából birunk, s mely Mátyás király hollós czímerén kívül, Vitéz Jánosnak Nyitrán 1468 junius 2-án véghezvitt javításait tünteti fel. Ugyanezen év és nap keltét viseli egy másik codex, melyet Budik »Missale« czím alatt a Corvin-codexek között sorol fel, s colophonján a következő jegyzetet olvassuk: »Finit 2 junii 1468.« — Hasonlóképen ez évből származik egy harmadik codex, melyet dr. Rómer Flóris Ferencz fönt idézett munkájában említ, s arról nevezetes, hogy másolását Septimius Florentinus scriptor Nyitrán 1468-ban fejezte be. Ide sorozható még egy 'Aquinoi sz. Tamás, czimű Corvin-codex, mely a bécsi császári könyvtár tulajdona, s Denis szerint 1468-ban van kiállítva. Ez évről van keltezve Mátyás király alább olvasható levele is, melyben Pozsony városának meghagyja, hogy Galeotti mestert és Ilkus Márton csillagászt haladéktalanul szállíttassa táborába.

Az ezt követő évből a római jezsuita társház könyvtára őriz egy gyönyörű Missalét, mely 1469-ben készült, s a rajta levő jegyzet szerint, Mátyás királytól bizonyos Magyarországi Tamás barát kapta ajándékba. Ez évre esik Mátyásnak esztergomi tartózkodása Vitéz Jánosnál, hol egy vacsora alkalmával, a házi gazda, Thuzy János kincstárnok és Galeotti jelenlétében, az elbizakodott Gatti János olasz tudóst az által szégyeníté meg, hogy Vitéz könyvtárából kihozatta sz. Jeromosnak egyik munkáját, s ebből a szent atya saját szavait olvasta fel feleletképen azon vitás kérdésre, melyet Gatti emberileg megfejtethetlenek állítva, az Isten titkai közé sorozott.

1470-ből, a bécsi császári könyvtár hittudományi kéziratai között találunk egy Hieronymust¹⁾, melyet Denis Corvin-codexnek tart, s a colophon tanúsága szerint Vitéz által 1470. jul. 11, 26. és september 1-én volt emendálva. Ugyanez évből való a Bélnél felsorolt Suetonius is, melyet Antonius Sinibaldus 1470-ben Nápolyban fejezett be.

¹⁾ E codex kétségkívül Vitéz a könyvtárából került a Corvinába. Szerk.

Az 1471. évhez, fölötte érdekes adatokat szolgáltat Mátyás királynak alább egész terjedelmében olvasható levele, melyet Pomponius Laetushoz 1471 sept. 13-án azon alkalmából intézett, midőn egy nyomtatott Silius Italicussal kedveskedett neki. Nevezetes e levél azért, mert Mátyás egy Blandius nevű, ekkoráig egészen ismeretlen miniatort említ benne, saját miniatorjának nevezi, s azt írja róla, hogy Rómából codexekkel megrakottan jött haza, magával hozva a fönt említett Siliust is. — Ez időre esik Galeottinak »de vulgo incognitis« czimű munkája, melyet Mátyás királynak ajánlott fel.

1472-ből nincsenek adataink. 1473-ban Hess András budai nyomdája kezdte meg működését, s alig szenved kétséget, hogy az innét kikerült nyomtatványok, a 'Chronicon Budense'-vel együtt, mind helyet foglaltak a Corvinában.

A még hátralevő öt esztendőre, 1474—1478-ig esnek Mátyás érintkezései Naldus Naldiussal, ki Flórenczben a király által megrendelt codexek javításával volt elfoglalva, s Ugolettivel, kire könyvtárának vezetését, s Corvin János fiának neveltetését bizta.

Az első, a Corvináról nagy magasztalásokkal nyilatkozik, olyan könyvtárnak mondja, mely a tudósok számára külön olvasó teremmel bír, s kiváló codexeit hőskölteményekben dicsőíti.

A másik Mátyás megbízásából bejárta Olaszország nevezetesebb piaczeit, s a megszerezhető codexeket a Corvina számára vásárolta össze.

Végre kiemeljük, hogy a budai könyvtárnak 1475-ben már európai híre volt, mert Federigo di Montefeltro urbinói herceg, mint Blume Iter Italicumban¹⁾ írja, Mátyás királylyal, IV-dik Sixtussal és a Mediciekkal versenyezni akarván, ez évben vetette meg 40,000 arannyal nevezetes könyvtárának alapját.

Mindezen adatokból azon következtetést vonhatjuk, hogy a Corvina Mátyás király uralkodásának második tizedében már nyilvános könyvtár volt, s habár legfőbb gyarapodási culminációját csak a későbbi években érte el, de keletkezési ideje ezen időszakra vezethető vissza.

¹⁾ III. köt. Halle 1830, 8, 53, 54. 1.

De nem szándékozom ez úttal a Corvina történetének mélyebb fejtegetésébe bocsátkozni. Kiváló hazai és külföldi tudósok foglalkoztak vele, s a Mátyás király könyvtáráról irt munkáknak külön irodalma van.

Mindazáltal a tárgy koránt sincs kimerítve, a monographusok közül Schier ¹⁾ álláspontját egyik sem haladta túl, s újabb adattal csak gróf Teleky József a Hunyadyak korában, hol három fölötte érdekes okmányt közöl ²⁾ s Pulszky

¹⁾ Dissertatio de regiae Bibliothecae Budensis M. Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis Edit. alt. Viennae 1799. 8-r.

²⁾ Ez okmányok Galeotti, Mátyás király könyvtárnokának, magyarországi tartózkodási idejére, egy nyomtatott *Silius Italicus* ra, s Angelus Politianusnak egy codexküldeményére vonatkoznak. Ekkoráig csak kevesek által voltak felhasználva, s a Corvina történetéhez nagyérdékű adalékokat nyújtanak. Átveszszük azért teljes szöveg szerint :

»*Commissio propria Domini Regis. Mathias Dei gratia Rex Hungarie, Dalmatie, Croatiae etc. Prudentes et Circumspecti fideles nobis dilecti. Committimus Fidelitati Vestre harum serie firmiter, quatenus statim et in continenti visis presentibus, unum curram simul cum equis valentibus disponatis pro Magistris Martino Astronomo et Galeoto, et eosdem absque omni mora huc ad nostram Maiestatem, vel ubi Deo duci constituemur, conduci facere debeatis, et secus nullo modo facere audeatis. Datum in obsidione Civitatis Radijsthye in vigilia festi Jacobi Apostoli, Anno Domini Millessimo quadringentesimo Sexagesimo octavo, Regni nostri anno undecimo Coronationis vero quinto. Kivülről: Prudentibus et Circumspectis Judici, Juratis ceterisque Civibus Civitatis nostre Poseniensis, Fidelibus nobis dilectis.*« (Gr. T. J. Hunyadiak kora Magyarországon. XI. köt. 351. l. Pozsony város levéltárából.)

»*Mathias Dei gratia Rex Hungarie etc. Julio Pomponio Laeto S. P. D. Reddite sunt nobis litere vestre per Blandium Miniato rem nostrum, his diebus Roma cum Codicibus ad nos reversum, que nobis gravissimis Regni nostri rebus intentis, nonnihilque commotis eo fuere magis grate, quod vos, Societatemque vestram nostri memores esse iterum, iterumque experti simus. Res est iam multorum ore trita, musas inter arma silere, Nos tamen ut continuis quasi irrefiti bellis, quidquam superest temporis, literis non sine voluptate et solamine vovemus, hinc est, quod oblatum a vobis donum gratissimo, hilarique exceperimus non vultu solum, sed et animo, Siliumque Italicum vestris conatibus Rome elegantissime nuperrime impressum his diebus sepius iam revolverimus, placuit namque et in juvena nostra Silius, et nunc, dum nos quoque bellis occupamur, placet eo magis, quod bella canat et ipse, eo tamen non obstante diffiteri nequimus, miseram esse Regum sortem quod bella gerere coguntur, ut sepius suos ha-*

Ferencz,¹⁾ ki a konstantinápolyi Corvinákról tartott értekezésében a Festus codex történetével és a Corvin Jánossal kötött országos szerződéssel ismertetett meg, vitték a Corvina történetét előbbre.

Szerencsésebbek vagyunk a Corvina bibliographiájával, melynek a M. Tud. Akadémia konstantinápolyi küldötteinek 1862-ik évi sikerdús működése,²⁾ Abdul Hamid szultán fejedelmi ajándéka³⁾ s ujabban Fraknói Vilmos történészünk a Vitéz könyvtár felfedezését eredményező szerencsés kutatásai,⁴⁾ nagy lendületet adtak.

A Corvina teljes bibliographiájának megírását azon férfútól várjuk, kinek a hazai régészet körül szerzett érdemei országszerte ismeretesek, s ki éveken át a Corvinák nyomozása körül oly sokat fáradozott. Dr. Rómer Flóris Ferencz apátkanonokot értjük, s azt hisszük, hogy a Konstantinápolyból érkezett és a

bitura triumphos, semper tamen sanguine hominum madentia. Nos sane bella non cupimus, oblata tamen respuere nequimus, hoc gentis honos, hoc lesa jura nostra, hoc denique malevolorum exposcit intentio. Hec vera sunt obviaque et quotidiana jam adeo, ut non pax jam stabiliri valeat, nisi bello prius firma pacis erigantur fundamenta. Vestra, vestrorumque proinde laudanda est sors, quibus non sanguini, non Regnis, sed virtutum, literarumque laureis inhiari unice convenit, quod dum et vos facitis rem gratam Regibus tentatis, non diros armorum strepitus nos oblivisci facitis. Vale. Nostri ut sis memor, volumus cupimusque, et quod presentibus offerimus eo excipias animo, quo vestra nobis grata fuere officia. Bude Idibus septembris Anno Domini Millesimo quadringentissimo Septvagesimo primo.« (Huny. kora XI. köt. 454. l. A Batthyányi kéziratból.)

»Registrum Codicum M. Angeli Politiani Invictissimo Regi Domino Domino Mathie submissum Anno 1489. — Petri Hispani Dialectica. — Aristotelis Poetica. — Servius in Virgilium. — Omilie Johannis Chrisostomi. — Compendium trium Librorum Oribasii. — Tacitus. — Epistole Theodori Lascaris. — Galeni De compositione pharmacorum. — Priscianus. — Historia Zonare. — Pedacii Dioscoride Anazarbis. — Aratus cum expositione. — Georgii Protertisi compendium Philosophie. — Multiloquium. — Xenophontis Historia Grecie. — Tintinabulum eruditorum. — Horatius. — Quintus Curtius cum glossis.« (Huny. kora XII. köt. 479. l. — A Batthyányi-codexből.)

¹⁾ Magyar Könyvsz. III. évf. 149. l.

²⁾ A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei 1864. Pest 1864. 89—101. l.

³⁾ Magyar Könyv-Szemle II. évf. 157—218. l.

⁴⁾ U. a. III. évf. 1—20. l.

hazában létező Corvin-codexek sajátosságai nyomán, képesek leszünk a külföldi könyvtárakban ismert Corvináknak számát, legalább még egyszer annyival megtoldani.

De ez a jövő buvárlatok tárgya. Jelen alkalommal ki kell emelnem egy körülményt, mely a bibliographiában még földerítve nincsen, de tárgyammal szorosan összefügg: s ez a Corvin-incunabulumok kérdése.

Már Thaddeo Ugoletti, ki Mátyás megbizásából kéziratok beszerzése végett járt Olaszországban, írja egy alkalommal a királynak, hogy Bonfin által, néhány Rómában nyomtatott könyvet küldött könyvtára számára; ¹⁾ s Bonfin, mikor munkájában a király könyvtáráról megemlékezik, azt mondja, hogy a tágas teremben a nyomtatott könyvek a kéziratoktól elkülönítve állottak, s tudományszakok szerint voltak rendezve. De hogy micsoda ősnymtatványok voltak ott és mit tartalmaztak, birtak-e kifestett címlappal, initialékkal és címerrel, ugy mint a codexek? Minderől kétségben hagynak bennünket az egykorú és közelmúlt írók, s az egy Silius Italicuson kívül, melyet gr. Teleky József fönt idézett munkájából ismerünk, más pozitív adatunk a Corvina incunabulumairól nincsen.

Több mint valószínű, hogy mindazon nyomtatványok, melyeknek kiadására Mátyás király akár közvetlenül, akár közvetve befolyt, avagy melyeket a vele összekötetésben volt humanisták és kiadók neki ajánlottak, továbbá a könyvpiaczkok készleteiből összevásárolt könyvek, mind helyet foglaltak a Corvinában; hasonlóképen föltehető, hogy a nyomtatványok nevezetesebbjei a kéziratok mintájára ki voltak festve, mert így hozta ezt magával ez időben a főrangú gyűjtők izlése; de bizonyos az is, hogy a nyomtatványok csak kisebb részét képezték a könyvtárnak, míg a főcontingens a kéziratokból került ki.

S ez az akkori viszonyokból könnyen megmagyarázható.

Mint minden új institutio, úgy a nyomda is nem fogadtatott elejénte azon lelkesedéssel, mely azt megillette; s különösen Olasz-

¹⁾ Dedi Antonio B. (Bonfinio) qui mox Hungariam petit pro tua Bibliotheca libros nonnullos Romae impressos etc. — Budik P. A. Entstehung u. Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek. Wien 1840. 8 l.

országban, nagy ellenkezésre talált a nagyszámú leiróknál, kik az új intézmény által állásukat látták veszélyeztetve. Innét van, hogy Flórenczben, mely a kéziratkereskedésnek főemporiuma volt, alig tudott gyökeret verni; s míg Vespasiano, mint följebb mondók, 22 hónap alatt 45 leiróval 200 kéziratot képes volt Medici Cosimo könyvtára számára kiállítani, addig a XV. században Florenczben nyomtatott munkák összes száma alig haladja meg Panzer ¹⁾ szerint a 300-at. De ha egybeállítjuk az olaszországi nyomdászat összes XV. századi statistikáját, azon eredményre jövünk, hogy Velenczére magára, hol kiválóan a nyomdászat virágzott, 2835, s a többi olaszországi nyomdákra együttvéve 2100 ²⁾ munka esik; annyi nyomtatott munka tehát, ha 5000-re kiegészítjük, mint a mennyi kéziratot V. Miklós pápa nyolcz évi uralkodása alatt tudott gyűjteni. A nyomdák nem voltak képesek kezdetben a leirók gyorsaságával versenyezni, s a kész példányok kelendőségnek nem örvendtek. A nyomdászok maguk is érezték ezt, s Schweinheim és Pannarz, kik egész vagyonukat római nyomdájukba fektették, kétségbeesve az üzlet szerfölötti pangásán, a tönkrejutástól való félelmükben, orvoslásért következőleg folyamodnak IV-dik Sixtus pápához: »Pater sancte adjuvent nos miserationes tuae quia pauperes facti sumus nimis.« ³⁾ Az akkori gyűjtők nemes szenvedélye, inkább kedvelte a szép hártján ékesen irt és festett kéziratokat a rideg nyomtatványoknál; s hogy ez Mátyás királynál sem lehetett máskép, mutatja azon körülmény, hogy még uralkodásának végső éveiben, mikor a nyomda már túl volt a kezdet nehézségein, nem nyomtatványokat, hanem kéziratokat rendelt; s még 1489-ben Angelus Politianustól 18 kéziratot kapott, ⁴⁾ halálakor pedig, Flórenczben igen sok kézirat volt készülőben, melyeket aztán a Mediciek tartottak meg.

De ha kisebb is volt a Corvina nyomtatványainak száma a kéziratokénál, jelentékeny volt az, mint egykorú és közelmúlt írók nyomán föltennünk szabad, magában véve; s minden esetre érdemes arra, hogy nyomát a bibliographiában keressük.

¹⁾ Annales typographici vol. I. p. 40.

²⁾ Panzer Annales typographici III p. 501.

³⁾ Denis M. Einleitung in die Bücherkunde. Wien 1777. I. k. 108 l.

⁴⁾ L. a 71. lapot.

S ha az eddigi vizsgálatok, melyeknek 100-nál több Corvin-codex napfényre hozását köszönjük, incunabulumot Mátyás király festett czímerével még ki nem derítettek, úgy ez onnan van, mert a könyvtárak incunabulumai ekkoráig kellő figyelemre méltatva nem voltak.

Felsorol ugyan Schier ¹⁾ egy »Quintiliani declamationes CXXXVI.« című ősnymotványt, mely Parmában Thaddeo Ugoletti gondozása alatt 1494-ben hártján nyomtatott, a címlápon Mátyás király czímerét viseli s a styriai Lavanthalban lévő sz. Pálról nevezett könyvtár tulajdona; de ezt, miután Mátyás király halála után látott napvilágot, s valószínűleg Corvin János számára készült, szorosán véve a Corvinához tartozónak el nem fogadhatjuk.

Ismeretes az is, hogy Budavár 1686-i visszafoglalása alkalmával, még vagy 300 könyvet találtak egy földalatti boltozatban, melyekről Pflug igen rövid jegyzéket közölt. De mivel ebben a nyomtatványok kiadási esztendeje kitéve nincsen, s a többiek között Calepinus, Erasmus Roterodamus, Luther bibliája s egy magyar biblia is fordul elő, a Corvin-ősnymotványok bibliographiájához semmi adalékot nem nyújt.²⁾

Majd ha a külföldi könyvtárakban létező incunabulumok teljes ismeretével fogunk bírni, leszünk képesek a Corvin-ősnymotványok bibliographiáját megállapítani. Addig azonban örvendünk az első zsenének, melyet a Ferenczrendiek hazafias buzgalma a magyar tudományosságnak megőrizett, s hogy azt teljes érdeme szerint méltányolhassuk, áttérünk részletes ismertetésére.

Az ősnymotvány czíme: Nicolai de Ausmo: Supplementum Summae Pisanellae, s ívrétben 341 levélből áll. Nyomtatási helye és éve kitéve nincsen, de Panzer és Hain szerint, Velenczében Speier Vendelnél 1471 táján látott napvilágot. A nyomtatás tömött papíron két hasábian foly, félgóth

¹⁾ Főnt idézett művében.

²⁾ Toldy Fer. A Magyar Nemzeti Irodalom Története. Pest 1862. II. köt. 34. l.

jellemű s hasábonkint 45 sort tesz ki. A levelek sem custosokkal sem más jegyekkel jelölve nincsenek s az Initialek az egész könyven keresztül, a cím lap kivételével, hiányzanak. A szöveg egy része rubricázva van, interpunctiók és rövidítések gyakoriak benne, de javításnak és inscriptionnak sehol semmi nyoma. A papir gyári vizjegyei, körben foglalt horgonyt, mérleget, görög keresztet és egyenes kardot tüntetnek fel.

A könyv, a gyóntatók számára készült casuisticus munka, s szótár alakjában, a gyónásban előfordúlni szokott esetekre, a cánonjog és erkölestan szabványait betűrendben adja elő.

Eredeti szerzője, Bartholomaeus de Sancto Concordio, más néven Bartholomaeus Pisanus, XIV. századi domokosrendi szerzetes, ki »Summa Casuum Conscientiae« másképen »Summa Pisane et Magistrucia« cím alatt, a gyóntatók szükségleteire, cánonjog-erkölestani szótárt állított össze. — De miután idő folytán kiderült, hogy e munka idézetei nem szabatosak, határozatai rövidek s kevésbé megbízhatók, Nicolaus de Ausmo, XV. században élt olasz Ferenczrendi szerzetes, eltökélte magában a szótár hiányait kiegészíteni. Megtartva tehát az első szerző által felállított sorrendet, Supplementákat irt a munkához, s minden tételnél a régi szöveg mellé a maga helyreigazításait csatolva, ezeket megkülönböztetésül *a*, és *b*, betűvel jelölte meg.

Így jött létre a Supplementum, a mint ezt a szerző a munka előszavában, és a 327-ik levélen a Zelus szónál maga elbeszéli.

De nem a tartalom az, mi bennünket ez ösnyomtatvánnyal foglalkozni késztet, hanem azon irodalomtörténeti körülmény, hogy ékesen kifestett címlapján olyan jelvényt visel, a minővel eddigi tudomásunk szerint csak a Corvin-codexek dicsekedtek; így az incunabulumok közt az első, mely Mátyás festett¹⁾ címere alapján, nemcsak részét a Corvina dicsőségéből kéri, hanem a bibliographiában is új momentumot jelez.

¹⁾ Midőn azt mondom festett címer, olyat értek alatta, mely közvetlenül a papírra, úgy mint a codexekben, van festve, s nem olyat, mely fa- vagy aczél-metszet után (mint pl. a Thuróczy chrónikában) van kiszínezve.

A könyv kifestett címlapján u. i., melyet aranynegyszögben foglalt színes miniatur, továbbá arany, vörös, kék és zöld lapszéli arabeszkék ékesítenek, két különböző czímer vonja magára figyelmünket, mely dús arany és színes lombozatos festés között, az alsó lapszélelben díszlik.

Az egyik, mely az első hasáb alá esik, vörös mezőben fekszik s homorú, kék színű paizsban, 5 gyökerű arany tölgyfát mutat fel, melynek sudarából jobbra és balra két, makkokkal terhelt aranyág nyúlik ki. A paizs fölött van a pápai arany tiara két lecsüngő fehér szalagjával, melyeken két kis kereszt még határozottan látható.

E czímer a de Rovere családé, mely az egyháznak két pápát adott, IV. Sixtust és II. Gyulát; s a jelen esetben minden körülményt összevéve, a Sixtusé.

A másik czímer, mely a második hasáb alá van festve, kék mezőben fekszik, s Mátyás király négyelt paizsát tünteti fel, arany lemez koronával. A paizs első mezejében a 8 ezüst és vörös pólya, a másodikban a kettős farkú cseh oroszlán, s a harmadikban, mely félig el van törülve, az arany gyűrűt tartó holló látható; míg a negyedik mező, hol valószínűleg a kettős kereszt lehetett, majdnem egészen elmosódott.

Önkéntelenül azon kérdés merül fel: miként került e két czímer egymás mellé? Mire nézve megjegyezzük a következőket.

A középkori bibliographiából ismeretes, hogy a könyv címlapján levő czímer mindig a tulajdonos czímerét jelenti; ha tehát itten két czímert látunk, azt kell gondolnunk — ha paradoxonnak látszik is — hogy e könyvnek két tulajdonosa volt, t. i. IV. Sixtus pápa és Mátyás király.

Mivel pedig fölnemtehető, hogy Mátyás király valamely könyvet a pápával közösen birt volna, azon combinatio is merülhet fel, hogy a könyv első birtokosa a pápa, a második pedig Mátyás király volt, s így került a Mátyás czímere a pápáé mellé.

De csak egy mélyebb tekintetet kell vetnünk a címlap festésére, arányos kivitelére és összhangjára, hogy azon eredményre jöjjünk, miszerint itten nem közönségesen festett címlappal van dolgunk, hol a tulajdonos czímerének szánt helyet rendesen a könyv közepén üresen hagyták, hanem olyan-

nal, mely megrendelésből egyenesen két címér arányos befogadására készült s egyszerre is töltetett be. Ezt tanusítja a cím-lap egész diszítésének összhangja.

Ha már most tovább fűzzük a combinatiót, hogy a két címer tulajdonos közül, melyik rendelte meg a cím-lap festését, s ki csináltatta abba a jelvényeket, valószínűbbnek tartjuk Sixtust, ki ismerve Mátyás királynak a *Casuistica* iránti előszeretetét, talán épen ezen *casuisticus* munkával, mely akkor először jelent meg kedveskedett neki, s ezért festette a maga címere mellé a Mátyásét is.

Igaz, hogy positiv adatunk arra, miszerint Sixtus valamikor könyveket küldött volna Mátyásnak nincsen, sőt épen az ő uralkodása alatt érintkezéseink a szentszékkal nem voltak mindig a legbarátságosabbak; de Philippus Bergomensis¹⁾ és mások nyomán tudjuk, hogy épen a nevezett pápa nagy tisztelője volt Mátyás király kiváló tulajdonainak, s őt a királyok királyának nevezte. S mivel tudjuk IV. Sixtusról azt is, hogy Medici Lőrincznek, kivel szintén ellenséges viszonyban állott, cameákat és régiségeket ajándékozott,²⁾ s családi címerével diszített incunabulumából egyes példányokat a Laurentiana és Marciana máig is őriz, igen valószínű, hogy a nevezett ősnymtatványt ő küldte Mátyásnak, s mintegy a szentszék és Magyarország közötti egyetértés jelzésére csináltatta a két címert egymás mellé. — De bármi legyen ezen két címernek története, ez reánk nézve másodrendű kérdés; a fődolog az, hogy a cím-lapon Mátyás király címere van, melynek egykorúsága mellett, legkiválóbb szaktudósaink véleménye szerint, egész kiállítására tanuskodik, s ennek alapján az ősnymtatványt a Corvinának vindicáljuk.

A könyv a következő felírral kezdődik: »In nomine domini nostri ihesu christi amen. Incipit liber qui dicitur supplementum,« mely után Nicolaus de Aus-

¹⁾ Jac. Phil. Bergomensis Erem. Aug. Lib. XV. Supplementum Chron. ad an. MCDLXIII. — Budiknál: Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen. Wien. 1840. 8-r. 4 l.)

²⁾ A. H. L. Heeren. Geschichte der Künste und Wissenschaften etc. II. köt. 61 l.

mo előszava következik, melyben művének indokát adja. A szöveg: »Abbas in suo monasterio conferre potest suis subditis primo tonsuram« etc. szavakkal indul meg, az encyclopediák modorában betűrendben foly, s 328-ik levél első lapján, a Zelus szóval végződik, a hol a szerző megnevezi magát. A szövegben egy XV-ik s két XVII. századi marginalis jegyzet jön elő, melyek közül az első figyelmet érdemel. A 286. levél első lapján u. i., hol az eljegyzés (sponsalia) szó tárgyalatik, midőn a szerző az eljegyzésből származó viszonyokat fejtegetve, a házasság meghiúsultából eredő kártérítésekről szól, azon a helyen hol a szöveg következő szavai állanak: »quin etiam si vellet sponsalia firmiter alligare potest sic facere«, ezen a XV. század végéből származó lapszéli jegyzetet olvassuk: »Non tu qui cupis sponsalia roborare,« a mi Fraknoi Vilmos történészünk véleménye szerint, az Ulászló és Beatrix között vitatott eljegyzési ügygyel állhat összefüggésben.

A 227-ik levél 2-ik lapján »Tabula abbreviatarum« feliratu register veszi kezdetét, melyet aztán: »Rubrice iuris civilis et canonici, Rubrice insortiate, Rubrice novi, Rubrice codicis, Rubrice auctenticorum, Rubrice institutionum és Rubrice Iuris Canonici« című registerek váltanak fel. A 283. levél második lapján: »Decanonibus poenitentialibus« című értekezés zárja be a könyv tartalmát, s 341-dik levél első lapján a nyomtatás a következő colophonnal végződik:

»Iuris habent late haec decerpta volumina sacri
Pisaci artificis nomina parta sui
Queque illis desunt, alter novus addidit auctor
Semine quo caruit accumulavit agrum.
Vendelinus opus pressit spireus utrumque
Labe repurgatum (crede) volumen emis
Impressum est Sixto sacrorum antistite quarto
Et veneto Troni principis imperio.

Innét megtudjuk, hogy a könyvet két szerző írta, s hogy Velenczében Speier Vendel nyomdájában, IV-dik Sixtus pápa, és Trono velencei doge uralkodása alatt, tehát 1471 táján látott napvilágot. Az ősnymomtató szövegét egy teleirt hártya levél előzi meg és követi, melyeket a könyvkötő valami közjegy-

zói leveles könyvből előleveleknek (maculatur leveleknek) használt fel. Tartalmuk a XIII. századi olasz közjegyzői viszonyokra vonatkozik, de sem a könyv származásával sem Magyarország történetével semmi összefüggésben nincsen.

Eredetileg a szöveg előtt és után még több maculatur levél volt, de ezek most ki vannak tépve.

A könyv kötése egykoru, tábláit préselt barna bőr borítja, s a négy bőrcsapocsból egy még egészen meg van.

Ez azon ősnymtatvány, melyet a tisztelt választmánynak a XV. századi könyvtári viszonyok világánál bemutatni kívántam, s midőn ismertetését ezennel befejezem, egyuttal azon örvendetés tényét regisztrálok: hogy a M. Történelmi Társulat évi kirándulásai, nemcsak a hazai történetírásnak, hanem a bibliographiának is gyümölcsöznek.

VITÉZ JÁNOS KÖNYVTÁRA.

— Második közlemény. —

A Vitéz által javított codexek.

I.

Liber Sermonum s. Leonis Papae.

Hártya-codex a XV. század elejéről. Kis ívrétű; magassága 33, szélessége 23 centimeter.

A hártya anyaga és kidolgozása középszerű, gyakran nem épen ügyesen foltozva; távol áll azon fehér, finom lapoktól, melyeket a fényesebb codexekben találunk. Az írás egyforma, jól olvasható, de dísztelen. A betűk nem egészen kerekdedek, s nem viselik határozottan magukon az olasz jellemet. Magyar scriptortól is származhatnak. A rövidítések szintén más természetűek, mint azok, a melyek az olasz műhelyekből kikerült codexekben fordulnak elő.

Az írás halvány tintával húzott szembetűnő vonalokon, egész hasábban foly, és minden lapon 37 sort tesz ki. A beszédek címeit ugyanazon kéz veres tintával jegyezte be. A beszédek szövegének kezdőbetűje számára üres hely van hagyva, mely több

beszédnél be van töltve, egyszerű, veres tintával készült nagy kezdőbetűkkel.

A codex csonka. Elején egy egész quaternio hiányzik. A második — 8 levélből álló — quaternio első lapján szent Leo első beszédének csak két utolsó sora olvasható; de az első quaternio nem csak az egy beszédet tartalmazta, hanem kétségkívül szent Leo pápának Flavianushoz intézett levelét, mely számos codexben megszokta előzni a beszédeket.

A második quaternióból ki van vágva a negyedik levél, mely a negyedik beszéd végét és az ötödik elejét tartalmazta.

A harmadik, negyedik, ötödik, hatodik quaternio 8—8 levélből áll; a hetedik csak hét levélből, a negyedik ki van vágva, a nélkül, hogy a szövegből valami hiányoznék; a nyolczadik, kilenczedik ismét 8—8 levélből áll; a tizedik 10 levélből állott, de hiányzik az utolsó levél, melyen az 58-ik beszéd vége volt. A tizenegyedik és tizenkettedik quaternio 8—8 levele teljesen meg van. Ellenben a tizenharmadik quaternio nyolczadik levele (a LXXVII—LXXXVII. beszédekkel) teljesen hiányzik. A tizennegyedik quaternióból ismét az 5. és 6-ik levél hiányzik (a XCII. és XCIII. beszédekkel). A tizenötödik quaternio 8 levele teljesen meg van.

E szerint meg van 101 levél. Hiányzik: a codex eleje, és közben 12 levél.

A codex szent Leo pápának 102 beszédét tartalmazza. Ezekből száz ugyanazon sorrendben fordul elő, mint három XII-ik századbéli római codexben, melyeket Schönmann ismertet.¹⁾

Adjuk ezen száz beszédnek sorozatát, megjelölve a számokat is, melyek alatt a beszédek a legújabb, közkézen forgó Migne-féle kiadásban megtalálhatók.

I.	De ieiunio decimi mensis.	(Csak a két utolsó sor van meg)	XII.
II.	”	”	XVIII.
III.	”	”	XIX.
IV.	”	”	(A vége hiányzik) XVI.
V.	”	”	(Az eleje hiányzik) XVII.

¹⁾ Ennek dissertatióit kiadta Migne, kinek nagy Patrologiájában szent Leo munkáinak legteljesebb és minden kritikai apparátussal felszerelt kiadása található. »Sancti Leonis Magni . . . Opera Omnia.« Páris 1865. Három kötet. Az első kötet tartalmazza a beszédeket.

VI.	De ieiunio decimi mensis.	XIII.
VII.	„ „ „ „	XIV.
VIII.	De festo natiuitatis Domini.	XXII.
IX.	„ „ „ „	XXVII.
X.	„ „ „ „	XXIX.
XI.	„ „ „ „	XXVIII.
XII.	„ „ „ „	XXV.
XIII.	„ „ „ „	XXX.
XIV.	Sermo vulgatus de nativitate Domini.	XXI.
XV.	„ „ „ „ „	XXVI.
XVI.	Sermo de casu Absalon et virtutibus Dauid. ¹⁾	
XVII.	De in incarnatione.	XXIV.
XVIII.	De nativitate	XXIII.
XIX.	De Epiphania Domini	XXXI.
XX.	„ „ „	XXXIV.
XXI.	„ „ „	XXXII.
XXII.	„ „ „	XXXIII.
XXIII.	„ „ „	XXXVIII.
XXIV.	„ „ „	XXXVII.
XXV.	„ „ „	XXXV.
XXVI.	„ „ „	XXXVI.
XXVII.	Sermo circa principia Quadragesime	XLI.
XXVIII.	In Quadragesima.	LVII.
XXIX.	„ „	XXXIX.
XXX.	„ „	XLIII.
XXXI.	„ „	XLIV.
XXXII.	„ „	XLV.
XXXIII.	„ „	XLVI.
XXXIV.	„ „	XLVII.
XXXV.	„ „	XL.
XXXVI.	„ „	XLVIII.
XXXVII.	„ „	XLII.
XXXVIII.	„ „	XLIX.
XXXIX.	„ „	²⁾

¹⁾ Ezen beszédről az újabb kritikai vizsgálatok kiderítették, hogy tévesen tulajdonították szent Leónak. Egyébkint számos régi codexben előfordul Leo beszédei között.

²⁾ Ezen beszédet szintén tévesen tulajdonították szent Leónak.

XL.	In Quadragesima. De passione.	LX.
XLI.	” ” ” ”	LXI.
XLII.	De resurrectione et passione Domini.	LXXII.
XLIII.	” ” ” ” ”	XLVI.
XLIV.	De passione Domini.	LXIX.
XLV.	” ” ”	LXII.
XLVI.	” ” ”	LXIII.
XLVII.	” ” ”	LXIV.
XLVIII.	De passione Domini.	LXV.
XLIX.	” ” ”	LVIII.
L.	” ” ”	LIX.
LI.	” ” ”	LXX.
LII.	” ” ”	LXXI.
LIII.	” ” ”	LXVII.
LIV.	” ” ”	LXVIII.
LV.	” ” ”	LII.
LVI.	” ” ”	LIII.
LVII.	” ” ”	LIV.
LVIII.	” ” ”	(Vége hiányzik) LV.
LIX.	In Quadragesima de ieiunio et preparacione ad pascha.	L.
LX.	De passione Domini.	LVI.
LXI.	De ieiunio specialiter. ¹⁾	
LXII.	De resurrectione Domini. ¹⁾	
LXIII.	De resurrectione et ascensioni Domini.	LXXIII.
LXIV.	De ascensione Domini.	LXXIV.
LXV.	De festo Pentecostes.	LXXVIII.
LXVI.	” ” ”	LXXVII.
LXVII.	De ieiunio post Pentecostes.	LXXIX.
LXVIII.	” ” ” ”	LXXVI.
LXIX.	” ” ” ”	LXXV.
LXX.	” ” ” ”	LXXXI.
LXXI.	” ” ” ”	LXXX.
LXXII.	” ” ” ”	XCI.
LXXIII.	” ” ” ”	LXXXVI.
LXXIV.	” ” ” ”	XCII.
LXXV.	” ” ” ”	LXXXVII.

¹⁾ Ezen beszédek is tévesen tulajdonították szent Leónak.

- LXXVI. De ieiunio Post Pentecotes. (Vége hiányzik) XCIII.
 LXXVII. Hiányzik.
 LXXVIII. " "
 LXXIX. " "
 LXXX. " "
 LXXXI. " "
 LXXXII. " "
 LXXXIII. " "
 LXXXIV. " "
 LXXXV. " "
 LXXXVI. " "
 LXXXVII. " "
 LXXXVIII. De collectis. VIII.
 LXXXIX. De neglecta solemnitate. LXXXIV.
 XC. In festo Apostolorum Petri et Pauli. LXXXII.
 XCI. In natali beati Petri Apostoli. (Vége hiányzik.) IV.
 XCII. Hiányzik.
 XCIII. " "
 XCIV. In natali sancti Laurentii. (Eleje hiányzik.) LXXXV.
 XCV. In festo omnium Sanctorum. XCV.
 XCVI. Sabbato quatuor temporum in ieiunio Transfigurationis. LI.
 XCVII. De septem fratribus.¹⁾
 XCVIII. De ieiunio septimi mensis LXXXVIII.
 XCIX. " " " " LXXXIX.
 C. " " " " XC.
 Ezekhez járul a
 CI. De fide resurrectionis Domini.¹⁾

Ezen beszéd nincs meg azon codexekben, melyek a fennebbi száz beszédet tartalmazzák; ellenben meg van két XII-ik századbéli római és egy XIV-ik századbéli trienti codexben, a melyekben mind az által az előbbi száz beszédnek nagy része hiányzik.

E szerint kétségtelen, hogy codexünk egy ekkorig ismeretlen codex-családhoz tartozik.

Azon codexben, melyből a miénk leíratott, csak a 101 be-

¹⁾ Ezen beszédek is tévesen tulajdonították szent Leónak.

széd volt meg. És ezzel a mi codexünk is be van fejezve. Mikor Vitéz 1458-ban a javítását befejezte, csak ennyit tartalmazott.

Később a codex utolsó tiszta levelére még egy beszéd íratott. Czíme: »Sermo Leonis Pape de Jeiunio potest applicari ad sermones de collectis.« És ez után a következő megjegyzés olvasható: »De nouo repertus.« Vagyis valamely codexben feltalálták ezt a beszédet, és miután Vitéz János meggyőződött, hogy ily kezdetű beszéd az ő codexében nem található, utólag leíratta utolsó levelére, és pedig nem ugyanaz a scriptor által, a ki a többieket írta. A fekete tinta halványabb, a betűk kisebbek. Ez a leíró kétségkívül Vitéznek könyvtárnoka, vagy egyik udvari papja volt.

A mi már ezen beszédet illeti, nem kevésbé meglepő, a mit a pontosabb vizsgálat kiderít, hogy t. i. az benne volt már a codexben, és így másodszor íratott le.

Ugyanis a codexünkben előforduló VII. beszéd magában foglalja ezt is. És számos régi codexben ugyanezen esettel találkozzunk; míg más codexekben ezen egy beszéd két külön beszédre osztva jelenik meg. És az újabb szövegkritika abban állapodott meg, hogy itt két külön beszéddel áll szemben, melyet a régi leírók tévedésből összekötöttek.

E szerint a mi codexünk oly példányból íratott, a melyben a két beszéd össze volt kapcsolva. Később pedig Vitéznek oly példány került kezébe, a melyben a két beszéd külön volt választva. És mivel az összehasonlításnál valószínűleg a beszédeknek czímeit vagy kezdőszavait tekintette meg, jöhetett ama gondolatra, hogy itt egy egészen új, ismeretlen beszéd áll előtte.

A mi a codex eredetét illeti, ezt azon codex-családhoz kell sorolnunk, melynek egyik kiváló példánya a római dominikanusok (Bibliotheca Casanatensis) XII. századbéli codexe. Minthogy oly helyeken, melyeken ezen codex minden más ismert codextól eltér, a mi codexünkkel megegyez.

Ilyen eset fordul elő például a XCVII. beszédben. A mi codexünkben olvassuk: »Nam cum illo ordine morientium.« A nyomtatott kiadásokban áll: »Nam cum illo ordine mortium.« Így áll ez minden codexben. »Solus Codex Casanatensis habet morientium«, olvassuk a Migne-kiadás jegyzetében.

Codexünk, a nyomtatott kiadások szövegével szemben, számos varians lectiót tüntet fel. És a mi codexünk szövegét gyakran helyesebbnek kell elismernünk.

Vitéznek a jelen codexhez való viszonyát felderíti az általa a CI-ik beszéd után, a lap aljára feljegyzett két sor:

Visa et emendata aequaliter Strigonii 1457.
J o. E. W.

In certa autem parte Waradini completus et signatus 1458.

Az, hogy itt a »J o. E. W.« betűk (Joannes Episcopus Waradiensis) János váradi püspököt jelölik: a más codexekben előforduló, ugyanazon kéztől származó jegyzetek összevetése után, teljesen kétségtelen tény gyanánt tűnik fel.

Vitéz tehát 1457-ben Esztergomban kezdte meg a codexet olvasni és »némileg« vagy »felületesen« javítani, minthogy a tüzetes és alapos javításhoz a szükséges segédeszközökkel nem rendelkezett. Esztergomba pedig 1457-ben márczius végén mint fogoly jutott, mikor V. László által, a Hunyady testvérekkel és ezek barátaival, elfogott és az esztergomi érseknek adatott át, hogy egyházi törvényszék elé állíttassék. Itt Esztergomban tartózkodott május végeig, mikor a király szabadságát visszaadta. Ezen időt használta fel a codex javítására, és egészen a 72. levélig jutott el. Ezt az általa használt tinta színéből következtetjük, mely lényegesen különbözik attól, a mely a 72—87. levelek jegyzetein szemünkbe tűnik. Ez ugyanis sokkal élénkebb carmin, mely színét mai napig teljesen megőrizte, míg az, melyet a megelőző és következő lapokon használt, egészen elhalványult. Valószínű, hogy ezen élénk színű tintát Budán használta, hol a munkát folytatta; míg 1458-ban Nagy-Váradon püspöki székhelyén fejezte be, hol a lapokat is signálta, vagyis számozta.

A mi Vitéz javításait illeti, ezek, mint maga jelezi, csak felületesek, és nem a beható szöveg-kritika eredményei. Arra szorított, hogy a leíró által ejtett feltűnő hibákat kiigazítsa. Csak egy helyen ment ennél tovább; vagyis tüntet fel lectio varianst, mely az ő codexe és a javításnál használt másik codex között mutatkozott. A XCVII. beszédben ugyanis a szövegben e helye áll: »ut utilitatibus institutionum eius etiam in id ipsum fouretur posteritas.« Vitéz ezt nem javította ki, hanem a lapszélre

jegyezte: »aliter in ipso.« És csakugyan így találjuk ezt a nyomtatott kiadások szövegében.

Nagyobb munkát adtak Vitéznek a könyv tartalmát feltűntető jegyzetek, melyek a lapszéleket ellepik; s melyek néha egyes szavakból, de többnyire egész mondatokból állanak. Ezeket figyelemmel kísérve, arra az eredményre jutunk, hogy Vitéz ezen könyvet arra a célra készítette elő, hogy midőn egyházi beszédeit dolgozza ki, könnyen feltalálhassa a helyeket, melyeket idézni vagy tekintetbe venni kívánt. Es ez annál valószínűbb, mert szent Leo homiliáit mindig az egyházi szónoklat mintáinak tekintették.

Ezen szempont mellett még csak a csillagászat művelőjének álláspontja lép előtérbe. A mennyiben nem mulasztja el megjeleníteni a helyeket, a hol szent Leo az astrologia és az e téren uralkodó előítéletek ellen szólal fel.¹⁾

Érdekesek a codexben egykori birtokosainak bejegyzései, melyeket tábláján és első hártyalapján találunk.

A legrégibb:

»Emericus Gemmasius M. V. D.²⁾ in Ecclesia Budensi. 1612.«

Ezt követi chronologiairendben a következő:

»Hic liber ex Bibliotheca Matthiae Corvini Regis Ungariae, quae modo Budae captiva detinetur, eliberatus ad me devenit.

Em. R. Péczeli mpria.«

E sorok a mostani első hártyalapon olvashatók, a miből következik, hogy a könyv most hiányzó levelei már a XVII. század elején sem voltak meg.

Ugyanezen birtokos nevét még egyszer jegyzé be a könyv táblájára:

»Ex libris Emerici Regii Peczelii Concionatoris Uyváriensis 1622.«

Későbbi két birtokosát ismerteti meg az alattta olvasható jegyzet:

¹⁾ Például ily jegyzeteket tett: Nota contra supersticionem communem — ficta somnia — Contra astrologos (ez ötször fordul elő).

²⁾ Minister Verbi Divini.

»Post obitum p. r. Gregorii Rasoris, defuncti Anno D. 1680. d. 21. Decembris Aetatis suae 77. Possidet hunc librum Anno D. 1475 (sic) scriptum, Jacobus Cseh Csuzi, S. T. Doctor et Ecclesiastes p. t. Kocsensis 1681 d. 21 Aprilis. Aetatis suae 42. mense d. dierum 24.

Symbolum

יְהִי רַעֲיָ לָא אַחֲסָר׃
Yá 18 Oǵε τῶ Oεῶ.

Úgy látszik, kevéssel utóbb jutott a szent Ferenczrend komáromi zárdájára. Az első lapon álló jegyzet:

»Conventus Comaromiensis« XVII. századbeli kéz írása.

A következő században íratott a könyv táblájára:

»Spectat ad Cellam P. Concionatoris Slavici.«
Ez alatt pedig újabb kézzel:

»Tandem 1809 translatus est ad Bibliothecam Szent-Antalensem in Csalloköz P. Franciscanorum.«

Végre megemlítjük, hogy a könyv tábláján egy XVII. századbeli kéz feljegyzé, hogy a könyv egy forintra becsültetett: »Aestimatus fl. 1«.

A könyv kötése egykorú. Az erős fatáblákat belül íróhártya, kívül barna bőr borítja, préselt, arabeszk rajzokkal. A csattokból két pléh-türedék maradt fenn.

A kötés durva. Kétségkívül magyarországi műhelyből került ki.

II.

Tacitus.

XV. századbeli hártya-codex, mely olaszországi, hihetőleg fiórenczi műhelyből került ki. Nagy ívrétű 131 írott, egykorú olasz kéz által számozott, levél, melyhez elől két, hátul egy tiszta levél járul. Magassága 36, szélessége 26 centimeter.

Sárgás hártya, melynek első levelein a molyok pusztításának nyomait látjuk. Széles lapszél van hagyva. A gömbölyű betűkkel írott szöveg, egy hasábosan 25 sort foglal el minden lapon.

A cím lapot diszkeret veszi körül, mely az alsó és a jobb-felöli oldalon szélesebb. Ezeken két, a keskenyebb részekben egy aranycsík fut végig. Körülötte fehér indák kúsznak; a közöket fehér pettyes zöld, vörös és kék mezők töltik be. A lombok között egy tárogatót fujó mezítlén gyermek, egy szaladó nyúl és két tarka tollazatú madár fordul elő. Az alsó lapszélen arany félkörökből alakított és két mezítlén géniusz által tartott keretben foglalt zöld mezőn a magyar királyi címér áll, három ágú lapos lemez korona által fűdve. A címér négy mezőre van osztva, melyekben a négy pólya és a cseh oroszlán kétszer fordul elő. Középen apró szív pajzsban a Hunyady-ház hollója. A címert jobb oldalán M. baloldalán A. betű látható. (Mathias Augustust jelölve.)

A szöveg élén arany betűkkel a következő cím olvasható:

CORNELII TACITI HISTORIOGRAPHI PRESTANTISSIMI FRAGMENTORVM LIBER 1) INCIPIT.

A szövegnek nagy aranyozott kezdőbetűje N. arabeszkés diszitményű mezőn áll.

A szöveg megfelel Tacitus »Annalesei« XI. könyvének. A 8. levélen a XII, a 20^a levélen a XIII, a 31^b levélen a XIV, a 43^b levélen a XV, az 56^b levélen a XVI. könyv kezdődik. A könyvek címei veres tintával vannak írva. A szöveg mindig arabeszkés diszitményű nagy aranyozott initalissal kezdődik. Az 59^b levél közepén a szöveg megszakad. A 18. fejezetnek vége, úgy szintén a 19—25. fejezetek és a 26. fejezet eleje hiányzik.

Ott, hol a 18. fejezet megszakad, a leíró kisebb betűkkel megjegyzé »deficit hic«, miből azt következtetjük, hogy a codex, mely a leíró előtt állott, csonka volt. Ezen lap fele üresen hagyott. A 60. levél első lapjának élén kezdődő szöveg a 26. fejezetből való, és a 61. levél első lapján a 35. fejezettel végződik. A következő lap üresen van hagyva.

A 62. levél élén veres tintával a következő inscriptio áll:
CORNELII TACITI LIBER XVII^{ms} INCIPIT FELR.

A 78^b levélen a XVIII, a 97^b levélen a XIX, a 111^a levélen a XX. liber kezdődik; veres tintával írt inscriptiókkal és díszes kezdőbetűkkel. A szöveg Tacitus »Historiae« munkája első négy könyvének felel meg. De a 118^b levél tizedik sorával ismét meg-

1) Itt ki van hagyva az »UNDECIMVS«.

szakad. Hiányzik a IV 16—62. fejezete. A 119^a levélen a szöveg a 62. fejezet utolsó szavaival kezdődik. A 122^b levélen ismét egy részlet ki van hagyva. A 124^b levélen kezdődik a V. könyv, mely a codex beosztása szerint a XXI-nek felel meg. De az inscriptio ki van hagyva. A 130^b levélen újra egy részlet ki van hagyva. A 133.^b lapon a szöveg (IV. könyv 53. fejezetével) véget ér.

Ez után veres tintával a következő befejező-inscriptio áll:
FINISEOR QUE DE CORNELIO TACITO REPERIVNTVR.

Az ezen inscriptio és a szöveg utolsó sora közötti szűk üres téren szintén veres tintával, a leírótól egészen elütő kézírással, olvassuk a következő jegyzetet:

»Jo. Ar. Legi trans currendo. 1467. sed mansit inemendatus.«

Vitéz János, ki e sorokat írta, e szerint 1467-ben átolvasta a codexet, a nélkül azonban, hogy azt kijavította volna. Mind az által kezének nyomait a codexnek minden lapján feltaláljuk. Megjelölve veres vonalokkal, aláhúzva mindazokat a szókat, melyek hibásan voltak leírva. E mellett a lapszéleken sűrűn fordulnak elő általa írt szavak és mondatok, melyekkel a szövegnek figyelemre méltó helyeit kívánta szembeűnően megjelölni.

Minthogy e codexet kétségtelenül Mátyás király rendelte meg, Vitéz valószínűleg csak használat végett bírta azt egy ideig; habár úgy bánt el vele, mintha sajátja volna.

A codex a Corvina-könyvtár maradványaival Konstantinápolyba került, és csak 1877-ben mint a szultán ajándéka jutott a budapesti egyetem könyvtárába. Dethier jegyzeteiből tudjuk, hogy violaszínű bársonyba volt kötve. E helyett a szultán rendelkezére veres bőrkötést nyert. Azonban régi vágása megmaradt. Ez arany alapon, lombozatos rajz közepette a következő címet tünteti elő:

CORNELIVS TACITVS.

III.

Tertullianus.

Hártya-codex. XV. századból. Ívrét. 178 számozatlan levél, melyekhez elől két és hátul egy tiszta levél járul. Magassága 28, szélessége 20 centimeter. 18 quaternioból áll; mindegyik 10 levélből, kivéve az utolsót, mely 8 levélből áll.

5 nagy és 10 kisebb, fényes, aranyozott kezdőbetűvel.

A címlap három széle arabeszkés kerettel van díszítve, melyekből felül és alul szemszűrös arany golyócskák tollezifrázaton futnak ki. Az egész díszítményen két arany csík vonul végig, a melyeket fehér kúszó indák fonják körül. A közöket fehérpettyes zöld, rózsaszínű és kék mezők töltik ki. A felső lapszél díszítményében két génius fehér tekereset húz, melyen »L. Primus« olvasható. Az alsó lapszél díszítményében kék köntösbe öltözött két angyal, kettős aranykeretbe foglalt, zöld babérkoszorút tart, melynek kék mezejében Mátyás király szivpajzsos címere áll: a magyar- és csehországi jelvényekkel. A pajzs jobbjáról M. (Mathias), baljáról A (Augustus) betűk; a pajzs felett lapos lemezkorona.

Az S. kezdőbetű aranyos és többszínű arabeszkés díszítményekben pompáz, melyek között szakáttalan férfi alakja tűnik elő, kék és rózsaszínű öltönyben, jobb kezével az ég felé mutat, baljában nyitott könyvet tart.

Fehér hártván, fekete tintával húzott vonalokon, kerekded minusculákkal, egyhasábosan van írva. Minden lapra 30 sor esik.

A címlap élén veres majuscula betűkkel a következő cím áll:

LIBER PRIMUS. Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS MARCIONEM INCIPIT FELICITER.

A 23^b levélen a II, a 45^b levélen a III, a 69^b levélen a IV, a 138^b levélen az V. könyv kezdődik. A 146^b levélen kezdődnek az V. könyvhöz tartozó kisebb értekezések. És pedig: De epistola ad Corinthios prima. A 159^b levélen: De epistola secunda ad Corinthios. A 164^a levélen: De epistola ad Romanos. A 167^a levélen: De epistola ad Thessalonicenses prima. A 168^b levélen: De epistola ad Thessalonicenses secunda. A 169^b levélen: De epistola ad Laodiceos. A 174^a levélen: De epistola ad Colosenses. A 176^a levélen: De epistola ad Philipenses. A 178^a levélen: De epistola ad Philemonem. Minden könyv, illetőleg értekezés címe veres majusculákkal van írva. A szöveg fényes arany initialissal, arabeszkés mezőn, kezdődik.

A 178^a levél alján áll a colophon:

LIBER QUINTUS ET VLTIMUS ADVERSUS MARCIONEM EXPLICIT FELICITER.

Ez alatt pedig olvasható Vitéz János jegyzete:

Finiui transcurrendo Nitrie die ij. Junij 1468.
Emendare bene non potui propter inemendatum
exemplar.

E szerint tehát Vitéz ezen codexet javította, és szövegét egy másik codexszel hasonlította össze, mivel azonban ez utóbbi sem volt correct, a javítási műveletet kielégítően nem vihette keresztül.

Pedig az előttünk fekvő codex, mely valamelyik florenczi gyárban készült, botrányos gondatlansággal íratott le, és hibáktól hemzseg; bár, úgy látszik, a műhelyben is némi javításon ment keresztül, mire néhány kihagyott szó a lapszélen utal.

Vitéz mindenekelőtt azt tűzte feladatául, hogy az interpunctiókat, a hol hiányoztak, feltegye; a hibákat a lapszélen vonalakkal és keresztekkel jelölje, a felesleges sorokat, szókat és szótagokat kitörölje. E mellett e codexen is jegyekkel és tartalommutató jegyzetekkel megjelölte a helyeket, melyekre később szüksége lehetett. Ezen helyek részint olyanok, melyek a classica tanulmányokkal foglalkozó humanistát érdekeltek, részint pedig a hittudós által voltak felhasználhatók.

Ezen codex is Mátyás könyvtárából került használat végett Vitézhez.

A Corvina-könyvtár maradványaival Konstantinápolyba, innen pedig 1877. a budapesti egyetemi könyvtárba jutott.

Régi, violaszínű bársonykötését most új bőrkötés pótolja. Vágása a régi aranyalapon, zöld, vörös és kék lombozatos diszítések közt szines majusculákkal olvasható: TERTVLLIANVS.

A KONSTANTINÁPOLYI ESZKI SZERAIL KÖNYVTÁRÁBAN ŐRZÖTT NYUGATI CODEXEK.

I.

Midőn Pulszky Ferencz, a N. Múzeum Igazgatója, a M. T. Akadémia 1877. június 4-ki ülésén, a szultán által a budapesti m. k. egyetemnek ajándékozott codexeket bemutatta, nagy-érdekű előadásában felvetette azt a kérdést is: »valjon rejlik-e még Sztambulban több Corvina-kézirat, mint a mennyit eddig ismerünk?« És habár kifejezést adott azon nézetének, hogy »nem igen valószínű, hogy ott nevezetesebb Corvina-könyv találtatnék«; indítványozta: igyekezzenek az Akadémia megszerezni az Eszki Szerailban felállított könyvtár nyugati codexeinek lajstromát.¹⁾

Az Akadémia nem késett ezen indítványt elfogadva, a m. kir. vallás- és közoktatási Ministerium közbenjárását, a lajstrom megszerzésére, kikérni.

És néhány hónap mulva az Akadémia birtokában volt a kívánt lajstromnak. Ezt a m. kir. vallás- és közoktatási Ministerium, a következő leirat kíséretében küldötte meg:

Vallás- és közoktatási magy. kir. Minister. 27,933. sz.

Nagyméltóságú Gróf és Elnök úr! — Az Eszki Szeraili könyvtárban létező nyugati codexekről dr. Dethier által készített, és a cs. és kir. közös külügyministerium útján hozzám érkezett lajstromot, van szerencsém a f. é. október 26-án 26,410. sz. alatt kelt közlemény kapcsán Nagyméltóságodnak megfelelő további intézkedés és használat végett megküldeni. — Ezen lajstrom beküldése alkalmával, gróf Zichy nagykövet azon nézetnek adott kifejezést, hogy a lajstromban kimutatott kéziratok legnagyobb része Corvin Mátyás király korszakából való ugyan, de tartalmuk, valamint külső kiállításuk után ítélve, azok alig ha a Corvin-féle könyvtárból származhatnak. — E munkák inkább byzanti eredetűek, és valószínűleg nagyobb részben II. Mahmud szultán a hódító által létesített magán könyvtárból valók lehet-

¹⁾ Pulszky F. előadása megjelent a »M. Könyv-Szemle« 1877. évi folyamában. 145—152. l.

nek. Kétségtelenül áll ez a lajstrom 19-ik szám tétele alatt előforduló kéziratra nézve, mely munka állítólag a nyugati nyelvek és irodalom ismeretének birtokában volt ama fejedelem különös megbízása következtében, oly czélből készítettett és állíttatott össze, hogy az a császári hercegnek adandó bölcsészeti oktatásnál vezérfonalul szolgáljon.

Végül azt is jelenté gróf Zichy, miszerint már több évvel az előtt arról értesült, hogy Bagdadban is néhány Corvin-féle codex létezik; mind a mellett, hogy a nevezett nagykövetnek ezen tudósítás alaposágára nézve kételyei valának, még sem késett az osztrák-magyar érdekek képviselésével megbízott francia consult Destrées urat felkérni, hogy az utóbb említett kéziratok esetleges létezéséről magának a helyszínen tudomást szerezzen.

Az e részbeni kutatások eredményét szerencsém lesz Nagyméltósággal annak idején közleni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1876. nov. 9-én. A Minister úr megbízásából: Hegedüs Lajos, ministeri tanácsos.

A leirathoz mellékelt lajstromot, bibliographiai nagy fontosságánál fogva, egész terjedelmében közöljük:

Index des Manuscrits grecs et latins se trouvant dans la Bibliothèque d'Eski Serail.

A) Manuscrits grecs.

XII. Siècle.

1. Géométrie d'Euclide et Heron d'Alexandrie sur les mesures. — Parchemin. 31 : 24 centim.
2. Chaîne des pères sur l'ancien testament. (Avec un grand nombre de miniatures.) — Parchemin. 42 : 25 centim.
3. Les quatre Evangiles. — Parchemin. 30 : 23 centim.

XIII. Siècle.

4. L'Iliade d'Homère et scholies. — Papier. 26 : 19 centimeter.

XIV. Siècle.

5. Huit traités sur l'Astronomie et l'Arithmétique de **Maximos Nicomachos**, **Gerasimos**, **Joannes Philoponos**, **Isac Monachos** et d'un Anonyme. — Papier. 22 : 15 centim.

6. Lexique d'**Eudème le rheteur**. — **Joannes Patricius** : sur le regime des verbes. — Lexique d'un Anonyme. — Grammaire d'un Anonyme. — Papier 22 : 15 centim.

7. Explication des **Psaumes de David**. (Livre de prière des **Paleologues**, avec miniatures et notices interessantes.) — Parchemin. 41 : 30. centim.

8. Miscellanées contenant des fragments d'**Aristotèle**, **Proclus**, **Heron**, **Leon Adamantios**, **Ammonios**, **Joannes Philoponos**, et d'Anonymes. — Papier. 14 : 9 centim.

9. Histoire de **Jean Cantacuzène** (3 vol.) — Papier. 40 : 30 centim.

XV. Siècle.

10. **Critobulos**. Histoire des premières 17 années de **Mahomed II**. (1467.) — Papier. 22 : 15 centim.

11. **Synagoy lexeon Antoniou Monachou** (1465). — Papier. 30 : 22 centim.

12. **Michail Aichmalotos** : sur les antiquités de **Constantinople** (1474). — Papier. 22 : 14.

13. Quatorze livres sur l'agriculture tirés de différents auteurs sous le titre : **Georgicae eklogae**. — Papier. 21 : 14 centim.

14. Ouvrage de médecine de **Galenus**, **Hippokrates** et de **Michel Psellus**. — Papier. 22 : 14 centim.

15. Sur les propriétés des pierres et des plantes. — Papier. 21 : 14 centim.

16. Lexique de **Saint Cyrille d'Alexandrie**. — Papier 34 : 23 centim.

17. Grammaire grecque de **Manuel Moschopulos** (1463). — Papier. 21 : 13 centim.

18. Plusieurs morceaux contenant la magie et autres choses. — Papier. 20 : 12 centim.

19. Grammaire d'un Anonyme. — Papier. 21 : 14 centimeter.

20. Pythagoras: Epi chrysa. Avec commentaires. — Phokylides: Gnomai paraineticae. — Katonos Gnomai, traduit du latin par Planudes. — Papier. 20 : 14 centim.
21. Lexique grec-latin. — Papier. 29 : 21 centim.
22. Lexique latin-grec et grec-latin. — Papier. 22 : 14 cent.
23. Lexique d'Eudème. — Papier. 34 : 23 centim.
24. Polybius histoire romaine, les cinq premiers livres, traduit en grec. — Papier. 29 : 21 centim.
25. Géographie de Ptolomé, incomplète. — Périégèse de Dionysius Byzantinus. — Papier. 40 : 28 centim.
26. Cyropédie de Xenophon. — Papier. 21 : 14 centim.
27. Theogonie d'Hésiode. Avec Commentaires. — Papier. 23 : 17 centim.
28. Les Olympiades de Pindare. — Papier. 28 : 21 centim.
29. Halieutica d'Appien. — Papier. 30 : 22.

XVI. Siècle.

30. Vie d'Esopé par Planudes et les fables d'Esopé. — Papier. 21 : 16 centim.
31. Arrien Expédition d'Alexandre le grand, et description de l'Inde. — Papier. 21 : 15 centim.
32. Commentaires de Joannes Philoxenos sur la Métaphysique d'Aristotèle. — Papier. 14 : 10 centim.
33. Description des îles de l'Archipel par Christophoro Bondelmonte (?), traduit en grec. — Papier. 23 : 11 centim.

B) Manuscrit latin.

XVI. Siècle.

34. Inventaires concernant les troupes et les chevaux d'un commandant militaire de Negroponte. (Unique livre latin de la Bibliothèque.) Papier.

Az ezen jegyzékben foglalt codexek nagy részét alkalmuk volt megvizsgálni azon jeles hazánkfiainak (Kubinyi Ferencz, Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre), kik 1862-ben a Corvinák fel-

kutatása céljából Konstantinápolyba utaztak. Az ő feljegyzéseik megerősítik a dr. Dethier által kimondott véleményt, hogy az ezen lajstromban felsorolt codexek nem képezték Mátyás könyvtárának alkatrészeit.

II.

Az osztrák-magyar birodalom portai nagykövetének, gróf Zichy Ferencznek, hazafias és tudományos érdeklődését ezen eredmény nem elégítette ki. Tanúskodik erről a m. kir. vallás- és közoktatási Ministeriumnak az Akadémiához intézett második leirata. Ez így hangzik: Nagyméltóságú Gróf és Elnök úr! Gróf Zichy Ferencz, konstantinápolyi nagykövet a cs. és kir. közös külügyministeriumhoz intézett s másolatban idezárt jelentésével, ismét egy újabb és részletesen kidolgozott lajstromát mutatta be a seraili könyvtárban létező nyugati és görög irodalomra vonatkozó műveknek, és egyúttal említést is tesz azon eljárásról, melyet a Corvinák netaláni maradványainak Bagdadban leendő felkeresése iránt követni szükségesnek látott.

A konstantinápolyi Múzeum igazgatója, dr. Dethier által készített s fennebb említett részletes lajstromot, továbbá az ottmán császári közoktatási miniszternek ez érdemben gróf Zichyhez intézett levele, másolatát van szerencsém Nagyméltóságodnak a f. é. november 9-én 27933. sz. a. kelt közlemény kapcsán használat és illetőleg tudomás végett megküldeni. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Budapest, 1877. decz. 8-án. Trefort Ágoston.¹⁾

¹⁾ Hochgeborner Graf! Abgesehen von dem Eurer Excellenz bereits mit Bericht vom 12. v. Mts. Nr. 69. G. vorgelegten Verzeichnisse, der noch gegenwärtig in der Serail-Bibliothek vorfindlichen corvinischen Codices, ist es mir seither Dank der besonderen Gefälligkeit des Unterrichts-Ministers Munif Effendi gelungen, den hierneben mitfolgenden beschreibenden und erläuternden Katalog über sämtliche der abendländischen oder griechischen Literatur angehörigen Codices der gedachten Bibliothek zu erhalten. Munif Effendi liess diese fleissige, und wie ich hoffe, für unsere heimische Gelehrtenwelt durch manche wissenswerte Aufschlüsse wertvolle Arbeit, durch den Museums-Direktor dr. Dethier eigens auf meinen Wunsch anfertigen, und übersandte sie mir mit den gleichfalls beiliegenden verbindlichen Zeilen. Er lieferte damit in der That einen umso

Dethier ezen második dolgozatában nem szorítkozik azon codexek felsorolására, melyek az Eszki Szerail könyvtárában jelenleg is meg vannak; kiterjeszkedik mindazokra, a melyeket a tudósok, kiknek oda behatolniok sikerült, láttak és jelentéseikben ismertettek.

Az első helyet ezek között az angol Carlyle foglalja el, ki 1820-ban »felületesen« — mint Dethier megjegyzi — tekintette meg a könyvtárt. Alaposabban vizsgálta ezt Mordtmann 1850-ben, és az általa látott kéziratoknak lajstromát ki is adta.¹⁾ 1861-ben jöttek a nevezett magyar tudósok, kiknek eredményei, — mint ismét Dethier nyomán tudtuk — magukra vonták Napoleon figyelmét, és arra birták, hogy Miller tudóst küldje Konstantinápolyba.

Néhány évvel utóbb jelent meg itt az orosz kormány megbízottja Tischendorf, a világhírű tudós; majd a British Museum részéről Newton.

dankenswertern Beweis von Zuvorkommenheit, als die Zusammenstellung dieses Repertoriums augenscheinlich nicht wenig Mühe und Arbeit erheischte. Bei diesem Anlasse will ich den Umstand nicht unerwähnt lassen, dass ich meine Nachforschungen nach etwaigen Überbleibseln der Corviana auch auf Bagdad ausgedehnt habe, wo, wie behauptet wird, nicht nur von dieser, sondern selbst von der alten alexandrinischen Büchersammlung Reste zu finden wären. Ich habe unsern dermaligen dortigen Consulat-Vertreter, den französischen Consul Destrées mit deren Ermittlung betraut, und habe im Falle als seine Schritte zu keinem Ergebnisse führen sollten, noch andere Wege zu Gebote im Interesse der Wissenschaft das Thatsächliche an diesem Gerüchte zu ergründen. Das Resultat dieser Erhebungen werde ich Eurer Excellenz seiner Zeit zu berichten die Ehre haben. Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner Ehrfurcht: Zichy s. k.

Stamboul le 15/27 Octobre 1877. Ministère de l'instruction publique. Nr. 422. Excellence! Conformement au désir de votre Excellence a bien voulu m'exprimer de posséder un catalogue des manuscrits grecs, latin ou en d'autres langues occidentales de la Bibliothèque du Serail, j'ai fait dresser par Mr. Dethier, Directeur du Musée Imperial ce catalogue que je m'empresse de vous envoyer sous ce pli. Je serais heureux, Excellence, si ce travail serait conforme à la demande de votre Excellence et je profite de cette occasion pour Lui reiterer l'assurance de ma haute consideration. Munif m. p. Son Excellence Monsieur le comte de Zichy, Ambassadeur de sa Majesté Impériale-Royale l'Empereur d'Autriche-Hongrie près la Sublime Porte. Pera.

¹⁾ Ezen lajstromot közöltük a »Magyar Könyv-Szemle« 1877-iki folyamában. 156. l.

Dethier előtt, bár a porta szolgálatában áll — mint a régészeti Múzeum igazgatója — ekkorig, úgy látszik, el volt zárva a könyvtár, mely csak most nyílt meg neki, mikor M u n i f effendi, a török közoktatási minister, a codexek lajstromának elkészítésével bízta meg.

Ismeretes, hogy mikor királyunk ő felsége 1869-ben a szultán vendége volt, a Szerail könyvtárában található Corvin-codexek közül a négy legfényesebb darabot ajándékkul nyerte, melyet a M. N. Múzeumnak engedett át.

A szultánnak mult évi ajándéka 35 codexszel gazdagítja a budapesti egyetem könyvtárát.

34 nyugati codex még ott őriztetik az Eszki Szerail könyvtárában.

Ez összesen 73 codex.

Azonban Dethier második lajstroma 104 munkát sorol fel. Igaz ugyan, hogy nem mindegyik munka tekinthető külön codexnek; a mennyiben a lajstrom az egy codexben foglalt több munkát külön sorolja fel. És oly esetek is fordulnak elő, mikor tudós kutatók által készített lajstromok ugyanazon codexet különböző czimekkel jelölik.

Kétségtelen mindazáltal, hogy ezen Dethier-féle lajstromban oly codexek is fordulnak elő, melyeket a Szerailj könyvtárában láttak, és most többé ott feltalálni nem lehet; bár a szultánok ajándékai között sem foglalnak helyet.

Tudjuk ezt két, glagolit-betűkkel írt ó-szláv kézíratról. Az egyik codex a négy evangéliumot, a másik legendákat tartalmaz. Mindkettőt 1850-ben Mordtmann, és 1862-ben a magyar tudósok látták. »Utánok jött Tischendorf tanár«; jegyzi meg röviden Dethier.

Annyi bizonyos, hogy most a két codex nincs többé Konstantinápolyban. Ezek reánk nézve annál fogva lettek volna nagy érdekűek, mert bizonyára Magyarország egykori melléktartományaiból kerültek Konstantinápolyba. Az egyikben Hervója bán címere is volt látható.

A végeredmény, melyet Dethier tudor becses közleményeiből levonunk, az, hogy az Eszki Szerail könyvtárában latin Corvinák többé nem találhatók; de azon lehetőség nincs kizárva, hogy a görög codexek egynémelyike Mátyás király könyvtárából származik.

Vegyes közlemények.

Deák Ferencz könyvtárának árverezése alkalmával, a M. N. Múzeum könyvtára részére megszerezettek mindazon magyar közjogi munkák és országgyűlési kiadványok, melyeket a nagy férfiú irodalmi és államférfiúi munkásságában használt. Ezek, emlékének könyvtárunkban megörökítése végett, külön helyen, együtt fognak őriztetni. E gyűjteménynek becsét és jelentőségét nem kevésbé emeli, hogy abban helyet foglal *Lustkandl* »Das ungarisch-österreichische Staatsrecht« című (Bécs, 1863) munkájának az a példánya, melyet Deák Ferencz olvasott, és történeti fontosságú czáfoló munkájának megírásánál használt. Ezen könyv árverezése, a nagy birtokosa iránti kegyelet és a hazafias áldozatkészség nemes kitüntetésére adott alkalmat. Az árverezők ajánlatai 150 forintig emelkedtek. És dr. *Neuhofer János*, budapesti ügyvéd úr, az általa ekképen megszerzett könyvet a M. N. Múzeum könyvtárának ajánlá fel.

Beythe András »Fives Keonyuev«-éből, mely Német-Ujvárt 1595-ben jelent meg, ekkorig csak egy teljes példányt ismertünk: a budapesti egyetemi könyvtárban. A M. N. Múzeum könyvtára újabban egy csonka példányt szerzett meg, a melylyel az ekkorig bírt csonka példányát teljesen ki lehetett egészíteni. Ekképen most már ezen becses munkából két teljes példány létezik.

Egy névtelen magyar scriptor 1465-ből. A középkori codexek tanulmányozása nem csak a bibliographiának, hanem a hazai irodalom- és művelődéstörténetnek is gyümölcsöz, midőn új meg új ismeretlen scriptort, miniatort vagy szerzőt hoz napfényre. Ez alkalommal egy névtelen magyar scriptorról akarunk megemlékezni, ki Mátyás király idejében élt, s az augsburgi könyvtár egy XV. századi *Ptolomeus'* codexén van megörökítve. A nevezett könyvtárban u. i. van egy »*Claudii Ptolomei Cosmographia*« című latin hártya-codex, mely ívrétben igen fényesen van kiállítva, czímlapján gyönyörű lombozatos festést s egy ismeretlen czímet tüntet fel, colophonján pedig a következő jegyzetet tartalmazza: »*Claudii ptolemei viri alexandrini cosmographie octavus et ultimus liber explicit per quendam hungarum 1465.*« Ebből megtudjuk, hogy a codexet 1465-ben bizonyosan magyar ember másolta, ki, midőn nevét jónak látta eltitkolni, nemzetiségét mégis

megörökítette, s ez által a Mátyás korabeli scriptorok történetéhez lényeges adalékot nyújt. Dr. Steuchele A. augsburgi nagyprépost úr, kihez a főntemlített codex iránt felvilágosításért fordultunk, szíves volt annak címlapjáról egy színes facsimilét készíttetni s ezzel könyvtárunkat megajándékozni; ugyanekkor a codexről is igen kimerítő leírást küldött be. Mindezekből azon következtetést vonjuk le, hogy a szóban levő codex azok sorába tartozik, melyeket fényes kiállítású codexeknek szoktunk nevezni, s névtelen leírója becsületére válik azon nemzetnek, melynek fiául a colophonban vallotta magát, s bizonyára a Mátyás korabeli magyar scriptoroknak egyik kiválóbbika lehetett.

A M. N. Múzeum könyvtárát Horovitz Fülöp antiquarius egy »Eutropius Breviarium Historiae Romanae. Norinberg 1779. 12-r.« című könyvvel gyarapította, mely arról nevezetes, hogy 1817-ben Kossuth Lajosnak volt tulajdona. Ezt tanúsítja a könyvtábla belső lapján olvasható jegyzet: »Hic libellus meus, testis est Deus, quis illum quaerit, hic nomen erit, Ludovicus natus, Kossuth vocatus die 14. Apr. Anno 1817 Rosnaviae.« Nagyon valószínű, hogy Kossuth e könyvet, mely egy másik hasonló jegyzet szerint, 1784-ben Wukovits Mihály aradi »poeta« (mint akkor nevezték) tulajdona volt, rozsnyói tanuló korában kézikönyvül használta, s ekkor írta a deák világból anynyira ismert cadentiás verset reája.

Adalékok a magyarországi protestáns egyházi irodalom bibliographiájához. I. A »Figyelmező« jelen évi második füzetében Géresi Kálmán »Egyháztörténelmi apróságok« cím alatt, többi közt, azt az érdekes figyelmeztetést közli, hogy Dévai Biró Mátyás »Disputatio de statu in quo sint beatorum animae post hanc vitam« című munkája egész hűséggel le van fordítva német nyelvre és kinyomtatva, Ludovicus Rabus »Historien der Märtyrer« című nagy művének második kötetében. (Straszburg 1572.) »E szintén elég ritka könyv meg van — úgy mond — a bécsi udvari könyvtárban, és a magyar reformáció mozgalmait illetőleg például, sok nem érdektelen dolgot találunk e könyvben feljegyezve, az eddig majdnem csak nevével ismert Speratus Pál bécsi és magyarországi kalandos működéséről.« — Ezen munkának második kötetét a M. Nemzeti Múzeum könyvtára is bírja, Jankovich Miklós gyűjteményé-

ből; a ki épen Dévai munkájának fordítása miatt — mint a czímlapon álló jegyzet mutatja — szerezte meg.

II. Szintén Jankovich gyűjteményéből bír a Múzeum könyvtára egy ritka röpiratot, mely kétségkívül a magyarországi protestáns irodalom legrégebb terméke. Címe: »Antwort dem Hochgelerten Doctor Johann Bugenhage ausz Pommern, Hyrt zu Wittenberg, auff die Missiue so er an den Hochgelerten Doctor Hesso, lerer zu Preszlau geschickt, das Sacrament betreffend. Durch **Conradt Reyssen zu Ofen gemacht.**« 4-cdrétű 11 levél. Hely és év nélkül. Mivel azonban Bugenhagen »Ein Sendbrief wieder den newen yrthumb bey dem Sacrament des leybs vnd bluts vnsers Herrn Jesu Cristi« című röpirata 1525-ben jelent meg, valószínű, hogy a válaszirat is ugyanazon évben látott napvilágot. A nyomdai kiállításból következtetve, biztosan mondhatjuk, hogy a röpirat Wittenbergben nyomtatott. A mi a röpirat szerzőjét illeti, ezen Conradt Reyssen zu Ofen bizonyosan nem más mint *Conradus Cordatus*, kinek 1525-ben Budán tartózkodásáról, és Luther tanainak s iratainak terjesztése érdekében kifejtett tevékenységéről, más emlékek is szólnak.

Die Iacunabeln der Hermannstädter Capellenbibliothek von F. Müller, evang. Stadtpfarrer in Hermannstadt. Ily czím alatt becses bibliographiai közlemények sorozata indult meg az »Archiv für Siebenbürgische Landeskunde« ez évi második füzetében. Az első — 66 lapra terjedő — közlemény a nagy-szebeni egyház könyvtárának legrégebb, 1469-től 1490-ig érő ősnymotványait ismerteti. Ezeknek száma 169-re megy, a melyből 75 az 1469—80 és 93 az 1481—90 időközre esik. Az ismertetés, mely az újabb bibliographia igényeinek teljesen megfelel, főleg az által nyer történeti értéket, mert a könyvek tábláin és lapjain előforduló feljegyzéseket is pontosan közli. Ipolyi, Knauz, Szabó Károly, Fabritius, Teutsch stb. hasonló közléseiből tudjuk, mily érdekes adatokat rejtenek ezen szerény jegyzetek. Kívánatos, hogy könyvtárnokaink minél inkább terjeszszék ki figyelmüket azokra.

Két érdekes bibliographiai ritkaság. Régebb magyar könyveinket, ritkaságok mellett, kétszeresen érdekessé teszik azok a néha korfestői vonással bíró feljegyzések, melyeket birtokosaik az elől s hátul üresen maradt lapokra jegyezték. Ily érdekes

példány van Péchy Jenő orsz. képviselő úr gazdag gyűjteményében.

Prágay András szerencsi prédikátor »A fejedelmeknek serkentő órája« című művét Rákóczy Györgynek, mint a ki a munka megjelenését lehetővé tette, ajánlá. Az 1628-ban Bártfán Klössz Jakabnál megjelent munka táblájának belső lapján Rákóczynak ezen, saját kezeivel bejegyzett parancsa olvasható:

»Ez könyvet adtam mostam szerencsi tisztartóm Tallyay István kezében, hogy gondját viselje, és a várhoz megtartsa, jövődöben ha ő róla leszállana is, ezt akármi módon inventáriumban tartozzék beíratni, és az vártól nem idegeníteni, becsületi oltalmazás alatt, ő utána az többi is ezen pena alatt. Datum Szerencs 28 die Anno 1629. Rakoczý Georg.«

alább: »non est currentis, neque volentis, sed miserentis Deo.«

A könyvnek, sajnos, csak táblái maradtak meg, a préselt bőr lekopott, csak a hátsó táblán látszik még a Rákóczy-czímer néhány élesb körvonala.

A másik érdekes ritkaság, melyről említést teszünk, az erdélyi országgyűlési czikkelyek egy rendszeres gyűjteménye, mely nemrég az országos levéltár »Inutiliak«-nak csúfolt iratai közt találtatott fel. E példány Barcsay Ákos fejedelem tulajdon kézi használatra szánt gyűjteménye volt. Nem tekintjük tartalmát, melynek méltatása más körbe tartozik, röviden csak azt jegyezzük meg, hogy ez ama gyűjtemények egyike, melyeket a fejedelmek s egyes tanácsurak a magok használatára az egyes városi, káptalani s megyei levéltárakból gyűjtöttek össze, a melynek: a Bánffy-féle, a Rákóczy-féle a Lázár-féle — melyhez azonban még szó fér — gyűjtemények. (Az egyes gyűjteményeket rendszeresen felsorolja: Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek I. XI—XV. l.)

Kötése: szép, sötét-barna préselt bőr, magassága: 31 cm., szélessége 19 cm. Elő-lapján aranyos betűkkel e felírás van:

ACATIVS BARTS AIDE NBA RTSA 1657.

Mindkét lapján, épszögű aranyos vágányú keretekben cizrázott virágalakok nyomatai láthatók. *Thallóczy Lajos.*

ÉRTESÍTÉS

A

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATÁNAK PÁRTOLO TAGJAIHOZ.

A könyvkiadó vállalat 1878-iki évfolyamában ezennel szétküldetnek:

Az I-ső vagy történelmi sorozatból:

Macaulay: Anglia történetéből, a IV. V. VI. kötet, s ekként ezen nevezetes munka teljesen befejezve lesz a pártoló tagoknak kezei között.

A II-ik vagy irodalmi sorozatból:

Nisard: A francia irodalom története. Fordítja Szász Károly I. kötet.

A III-ik vagy jog- és államtudományi sorozatból:

Pauler Tivadar. »Adalékok a magyar jogtudomány történetéhez« Egy kötet. (Teljes.)

Carrara. »A büntető jog tudományos programja« fordítja Beksic Gusztáv. I-ső kötet.

A II. és III. sorozat előfizetői részére Lewes »A philosophia története« III. (befejező) kötete és Carrara »a büntető jog tudományos programja« II. (befejező) kötete okvetlenül még a jelen évben szét fog küldetni.

Az 1878-iki illetmények fejében tehát a bekötési díjakkal együtt fizetendő:

Az I-ső sorozatért (3 kötet) 5 frt 20 kr.

A II-ik sorozatért (2 kötet) 3 frt 80 kr.

A III-ik sorozatért (3 kötet) 4 frt 20 kr.

A könyvkiadó vállalat felvirágzása érdekében egyuttal felkéretnek a t. pártoló tagok, hogy ezen általános érdekű irodalmi és tudományos munkák terjesztésére hivatott vállalatot, — tekintve annak irodalmi és közművelődési jelentőségét, — saját körükben ismertetni és pártolására közreműködni sziveskedjenek.

Úgy a jelen folyamra, mint az ekkorig megjelent munkákra — melynek lajstroma a mellékelt lapon látható — megrendelések folyvást elfogadtatnak. Előfizetési díjak, valamint a vállalatra vonatkozó kérdezősködések stb. a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalához (Akadémia épülete, Budapesten) intézendők.

Budapest, 1878. június 1-én.

A M. T. Akadémia Könyvkiadó Bizottsága.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

az 1875–1877-iki folyamában megjelent munkák

JEGYZÉKE:

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította Csengery Antal. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol díszkötésben. A harmadik kötetből kezdve fordítja Zichy Antal.
- Baráth Ferenc.** I. és II. kötet. Angol díszkötésben.
- Curtius E.** A görögök története Fordította Fröhlich Robert. I. és II. kötet Angol díszkötésben.
- Hunfalvy P.** Magyarország ethnografiája. Egy köt. Angol díszkötésben. (Teljes).
- Carlyle T.** A francia forradalom. Ford.

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- * **Göthe** lyrai költeményei. Ford. Szász Károly. Két kötet egybe kötve. Angol díszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- * **Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterdamus. — Morus Tamás. — Melanchton.) Ford. Vajda János. Egy kötet. Ang. díszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. Simonyi Zsigmond. Egy köt. Ang. díszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. Csiky K. 1 kötet. Ang. díszk. (Teljes).
- Lewes.** A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. Bánóczy J. I. és II. köt. Angol díszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler** Wesselényi összeesküvése 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. Acsádi Ignác. Két kötetben. Angol díszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte Pulszky Ágost. Egy kötet. Angol díszkötésben. (Teljes.)
- neist R.** A jogi állam. Fordította dr. Takács Lajos. Egy kötet. Angol díszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította Daptsy László. Három kötetben. Angol díszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az ábrók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhető meg.

A magyar irodalom 1878-ban.

Második közlemény.

Összeállítja: **Tipray Tivadar.**

Ezen jegyzékbe mindazon nyomtatványok vétettek fel, melyek az 1878-diki évszámmal vannak jelölve. — Hol a nyomtatás helye nincs kitéve, Budapest értendő. — A nyomdász vagy nyomda-intézet csak oly nyomtatványoknál van megnevezve, a melyeknek kiadója nem ismeretes. — Hogy ezen jegyzéket lehetőleg teljesen s pontosan lehessen összeállítani, felkéretnek a szerzők és kiadók, hogy kiadványaiknak egy példányát az ár megjelölése mellett, a Nemzeti Múzeum könyvtárához beküldeni sziveskedjenek.

Album, Hunyadi. (L. Szabó Endre és Szathmáry György.)

Áldor Imre. A francia forradalom története. (Tört. könyvtár. 45. füz. Franklin-társ. 8-r. 112 l. Egy füzet ára 40 kr.)

Áldor Imre. A rémuralom története. (Tört. könyvtár. 46. füzet. Franklin-t. 8-r. 112 l. Egy füzet ára 40 kr.)

Álmoskönyv, Legújabb és legbiztosabb. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8-r. 156 l. ára 40 kr.)

Apáthy István. Anyagi és alaki váltójog. II. váltóeljárás irománypéldákkal. (Eggenberger. 8-r. VIII, 208 l. ára 2 frt.)

Apponyi Albert, gróf. beszéde a képviselőház 1878. január 29-diki ülésében. (Athenaem. 8-r. 24 l.)

Balázs Sándor. Vig elbeszélések. Kiadta a Petőfi-társaság. (Aigner. k. 8-r. 202 l. ára 1 frt 50 kr.)

Balog Imre. Pelbárt Julesa. Népszinmű 4 felvonásban. (Debreczen. Kutasi Imre nyomdája. 8-r. 87 l. ára 50 kr.)

Bartal Antal és Malmosi Károly. Latin olvasókönyv Livius és Ovidiusból, a középiskolák III. s IV. osztálya számára. (Eggenberger. n. 8-r. 88, II l. ára 60 kr.)

Bartha Gyula. Az egyenes vonalú háromszög legnevezetesebb sajátságainak analitikai tárgyalása. (Tudori értekezés.) (Kolozsvar. Stein nyomdája. 8-r. 24 l. egy könyomatú táblával.)

Barthal József. Hitelviszonyaink és az uzsora-törvényjavaslat. (Franklin-társ. nyomdája. 8-r. 31 l. Külön lenyomat a »Hon« 1877-iki 18–21. számaiból.)

- Bátorfi Lajos.** Adatok Zalamegye történetéhez. V. köt. 1. füzet. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8-r. 1—64 l. Egy-egy füzet ára 50 kr.)
- Bednár Ágoston.** Népszerű beszédek a ker. házi nevelésről. Königsdorfer német beszédei s több jeles neveléstan után. (Kaloosa. Malatin és Holmeyer nyomdája. 8-r. 125 l. ára 80 kr.)
- Berczik Árpád.** A kék szoba. Vígjáték 1 felv. (Nemz. színház könyvtára 114. füzet. Pfeifer. 8-r. 24 l. ára 40 kr.)
- Bitá Dezső.** A keresztény vallás isteni eredete és szükséges volta korunk tévelyével szemben. A budapesti m. kir. tudom. egyetem hittani kara által Hörváth-féle jutalommal koszorúzott pályamű. 2. kiadás. (»Hunyadi Mátyás« nyomda. 8-r. 568, IV l. ára 2 frt.)
- Bizonfy Ferencz.** English hungarian dictionary. Angol-magyar szótár. (Franklin-társ. n. 8-r. 469 l. ára 4 frt.)
- Braddon M. E.** Haggard Józsuá leánya. Regény. Ford. Hentaller Elma. I, II, III. köt. (Milassin Vilmos. 8-r. 206, 249, 282 l. a 3 kötet ára 3 frt.)
- Casino.** A nemzeti, alapszabályai. (Athenaeum nyomdája. 8-r. 37 l.)
- Casino-könyv,** Nemzeti. 1877. A nemz. Casino szabályai és tagjainak névsora. 51. év. (Athenaeum nyomdája. 8-r. 87, 4 l.)
- W. Csath Soma.** A »Jött-ment«. Ered. népszinmű dalokkal. (Kolozsvár. Stein nyomdája. 8-r. 63 l.)
- Csiky Gergely.** A mágusz. Tragédia egy felvonásban. (Temesvár. Csanád-egyház. könyvnyomda. 8-r. 39 l. ára 40 kr.)
- Czobor Béla.** Magyarország középkori várai. (A »Századok« 1877. évi folyamából. Athenaeum. 8-r. 40 l. 4 ábrával.)
- Dengi János.** Költemények. (Aigner. 16-r. VIII, 87 l. ára 1 frt 20 kr.)
- Dillnberger Emil.** Gyógyászati vény-zsebkönyv a nő- és gyermekbetegségekre nézve, a bécsi iskola szerint. Magyarra ford. id. Purjesz Zsigmond. 2-dik, a gramm-súlyrendszer szerint átdolg. kiadás. (Franklin-társ. 16-r. VI. 196 l. ára 1 frt.)
- Dobozi István.** A községi közigazgatás kézikönyve. Községi- és körjegyzők, községi elöljárók, szolgabírák stb., de különösen községjegyzői vizsgára készülők részére. (Rautmann Frigyes. n. 8-r. 384, VIII l. ára 2 frt 50 kr.)
- Dolesko Teréz.** Rézi néni. Szegedi szakácskönyv. 2-ik kiadás. (Szeged. Burger Zsigmond özvegye. 8-r. XXXII, 401 l. ára kötve 2 frt.)
- Domanovszky Endre.** A bölcsészet története. III. kötet. (Egyetemi nyomda. 8-r. XVI, 532 l. ára 2 frt 80 kr.)
- Dongó Gy. Géza.** A boszorkányokról. (Művelődéstörténelmi vázlat. S.-A.-Ujhely. Kállay Lajos. 8-r. 38 l. ára 60 kr.)
- Dömötör János.** munkái. (Franklin-t. 8-r. 207 l. ára 1 frt 20 kr.)
- Döntvénytár.** A magy. kir. Curia semmítőszéki és legfőbb ítélőszéki osztályának elvi jelentőségű határozatai. Gyűjtötték: Dárday, Gallu, Zlinszky. XVIII. folyam. (Franklin-társ. 8-r. 79, 216 l. ára 2 frt.)
- Edelspacher Antal.** Ibn Dustah. A magyar történelemre vonatkozó legrégebb följegyzés szerzője. (Külön bőv. és jav. lenyomat a Történelmi-Társulat közlönyéből. Pfeifer 8-r. VIII, 22 l. ára 30 kr.)

- Egressy Béni.** Hunyadi László. Opera. (Bartalits Imre nyomdája. 8-r. 24 l.)
- Eldadások,** Népszerű természettudományi, gyűjteménye. 8–9. füzet. (L. Thanoffer Lajos, Lengyel Béla.)
- Emericzy Géza.** Természet- és vegytan a mindennapi és ismétlő népiskolák számára. (Dobrowsky és Franke. 8-r. 87 l. 58 fametszettel, ára 40 kr.)
- Emlékek,** Magyar Történelmi. Monumenta Hungariae Historica. Kiadja a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága. III. osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Történeti bevezetésekkel szerk. Fraknói Vilmos. 5. köt. 1564—1572. (Akadémia. 8-r. IV, 600, IV l. ára 3 frt.)
- Erdélyi Indali Péter.** Képes ABC, vagyis vezérkönyv az olvasás-tanításra és tanulásra. 4. képes kiadás. (Franklin-társ. 8-r. 126 l. 50 kr.)
- Értekezések** a történelmi tudományok köréből. Szerk. Fraknói V. VII. köt. 3. sz. (L. Jakab Elek.)
- Évkönyv,** Természettudományi. A délmagyarországi természettudom. társulat közlönye. II. évf. 1875—1876. Naturw. Ib. etc. (Temesvár. Társulat. 8-r. 131 l.)
- Farkas Gyula.** Matematikai tanulmányok. I. közlemény. A derivatio elmélete. (Athenaeum nyomdája. 8-r. 79 l.)
- Fehér Ipoly.** A vegytan rövid vázolata. Az újabb elméletek alapján szerkesztett kézikönyv algyémásiumok számára. 3. jav. kiadás. (Franklin-társ. n. 8-r. IV, 111 l. ára 80 kr.)
- Fehér Ipoly.** Kísérleti Természettan. Az újabb elméletek alapján szerkesztett kézikönyv középiskolák felsőbb oszt. számára. 3. jav. kiadás. I. köt. (Franklin-társ. nyomdája. 8-r. XIV, 327 l. ára 2 frt 80 kr.)
- Fejérpataky László.** Irodalmunk az Árpádok korában. (889—1301). (Rudnyánszky A. 8-r. IV, 124 l.)
- Feladatunk** a trieszti Lloydal szemben. (A Lloydal kötendő szerződés indoklásának megvilágítása.) (Athenaeum. 8-r. 30 l.)
- Fényes Kálmán.** Méhészeti mozaik. (Arad. Gyulai István nyomdája. 8-r. 47 l.)
- Ferencz József.** Egyházszertartási dolgozatok. (Agenda). (Franklin-t. 8-r. 134 l. ára 1 frt 70 kr.)
- Flegler Sándor.** Kölesey Ferencz. Németből ford. ifj. Szinnyi József. (Olesó könyvtár. 49. sz. Franklin-t. 8-r. 46 l. ára 50 kr.)
- Fraknói Vilmos.** Magyar országgyűlési emlékek. V. kötet. (L. Magyar történelmi Emlékek. 3. oszt. 5. köt.)
- Fraknói Vilmos.** Zrednai Vitéz János nagyváradai püspök politikai beszédei és Aeneas Sylvius Piccolomini Vitéz Jánoshoz intézett levelei 1453—1457. — A bécsi, florenzei, mólki és műncheni könyvtárak codexaiból összegyűjté és közrebocsátja —. (Szerző. n. 4-r. 41 l.)
- Freckay János.** Találmányok könyve. 21—22. füzet. (3. kötet.) (Franklin-társ. 8-r. 1—64 l. egy-egy füzet ára 40 kr.)
- Gaal Jenő.** Az aradi gazdasági egylet évkönyve 1877-ről. (Arad. Egylet. 8-r. 88 l.)
- Goldsmith Olivér.** A vékfildei lelkész. Elbesz. angolból. 1—2. kötet. 3. kiadás. (Vasárnapi könyvtár. 3. évfolyam. 6—7. sz. Franklin-társ. 8-r. 111 l. 38 képvel, 108 l. 27 képpel, ára 40 kr.)
- Grünwald Béla.** A felvidék. Politikai tanulmány, (Ráth M. 8-r. 162 l. ára 1 frt.)

- Halász Ignác.** Kármán József. Irodalomtörténeti tanulmány. (Eggenberger. 8-r. 64 l. ára 50 kr.)
- Haller Károly.** Iparunk föllendülésének tényezőiről s akadályairól. (Kolozsvár. Kolozsvári iparos egyesület. 8-r. 24 l.)
- Hasenfeld Manó.** Szliács fürdő-gyógyhely Zólyom mellett. Tájéképi, tört. földtani, természettani s vegyi tekintetben, élet- és gyógyhatásairól. (Athenaeum. 8-r. 135 l. ára 1 frt.)
- Hatala Péter.** Mohammad élete és tana. (Lampel. 8-r. 207 l. ára 1 frt 60 kr.)
- Hegedüs Sándor.** Az önkormányzat és pénzügye. (Athenaeum. n. 8-r. 200 l. ára 1 frt 50 kr.)
- Héya Mihály.** A keleti kérdés leálezásva és Lengyelország. (Szerző. 8-r. 81 l. ára 70 kr.)
- Hoffmann Ferencz.** Ötven kis mese. 4. kiadás. (Franklin-társ. 8-r. 95 l. 6 képpel, ára kötve 80 kr.)
- Horváth Ignác.** Közlemények a m. kir. József-műegyetem műszaki mechanikai laboratoriumából. I. füzet. (Kilián. 8-r. 31 l.)
- Huszár-humor** az utcán, kaszárnyában és háborúban. Összegegyíté a rokkant huszár. (Franklin-t. 8-r. 206 l. ára 1 frt.)
- Ipolyi Arnold.** Gr. Prokesch-Osten Antal m. t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. (Akadémia. 8-r. 67 l.)
- Jakab Elek.** Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. (Értekez. a történelmi tudományok köréből. VII. kötet 3. szám. Akadémia. 8-r. 84 l. ára 40 kr.)
- Jókai Mór.** Mondjuk ki az igazat. (Szerző. n. 8-r. VIII, 22 l. ára 30 kr.)
- Jókai Mór** munkái. 4. Népszerű kiadás. Sonkolyi Gergely. A drága kövek. Márcze Zsre. 4. kiadás. (Franklin-társ. k. 8-r. 111 l. ára füzetenkint 40 kr.)
- Jósika Miklós** regényei. 3. új olosó kiadás. Zólyomi. Egy kötetben. 6. kiadás. (Franklin-t. k. 8-r. 160 l. ára füzetenkint 50 kr.)
- Kállay Béni.** Oroszország keleti törekvései. Tört. vázlat (Ráth. M. n. 8-r. IV, 124 l. ára 1 frt 20 kr.)
- Kámánházy Béla.** A Cilleyek sírja Cilliben. (Külön lenyomat a Történelmi Tár 2. füzetéből. Athenaeum nyomdája. 8-r. 5 l.)
- Kazaly Imre.** A katolikus egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel Magyarország jogi viszonyaira. 2. jav. s bőv. kiadás. 2 köt. (Váczy, Serédy. Budapest, Tettey N. s társa bizománya. n. 8-r. XII, 383 s X, 385—831 l. ára 3 frt 20 kr.)
- Képviselőházi Napló.** (Az 1875. évi augusztus hó 28-ra hirdetett országgyűlés nyomtatványai. XIV. kötet. 4-r. Szerk. Nagy Iván. Schlesinger és Wohlauser nyomdája. 400 l.)
- Kisfaludy Sándor.** Regék a magyar előidőből. 1—2. kötet. 3. kiadás. (Vasárnapi könyvtár. I. évf. 1, II. évf. 9. szám. Franklin-társ. 8-r. 144 l. 21 képpel, 111 l. 12 képpel, ára 40 kr.)
- Kiss Kálmán.** A botpaládi ref. egyház története. (Lenyomat a »Szatmári ref. egyházmegye története« című műből. Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8-r. 11 l. ára 10 kr.)

- Knorr Alajos.** A gyámsági és gondnoksági ügyek kézikönyve. Tekintettel az elmélet és gyakorlat igényeire. 85 iromány-példával. (Pfeifer 8-r. XVI, 312 l. ára 3 frt.)
- Kóbi Kohn.** Kóser élezek, adomák és fain gondolatok. (Franklin-társ. 8-r. 159 l. ára 1 frt.)
- Könyvtár,** Falusi. 25—26. füzet. (L. Sporzon Pál, Ébner Sándor, Nyáry Fer.)
- Könyvtár,** Olesó. 47, 48, 49. szám. (L. Sand György, Michelet Gyula s Flegler Sándor.)
- Könyvtár,** Történelmi. 40—46. füzet. (L. Lázár Gyula, Sebestyén Gyula, Áldor Imre.)
- Könyvtár,** Vasárnapi. I. évf. 1., II. évf. 9., III. évf. 6, 7, 8. sz. (L. Kisfaludy Sándor, Goldsmith Olivér, Pálffy Albert.)
- Kőrösi József.** A magyar vámkérdéshez. (Ráth Mór. n. 8-r. 24 l. ára 40 kr.)
- I. Közmunkák,** A fővárosi, tanácsának ügyrende. II. Ideigl. utasítás Buda és Pest városok középítészeti bizottmányai számára az építkezés ügyében. III. A fővárossal kötött egyezmény a terjedékek kártalanítása iránt. (Hornýánszky nyomdája. 8-r. 23 l.)
- Lange Henrik.** Új iskolai atlasz 22 színezett lapban. Az 56. legújabbán átdolgozott kiadás szerint magyar nyelvre fordította és a hazai iskolák használatára alkalmazta Cherven F. 2. jav. kiadás. (Rautmann Fr. 4-r. 12 lapon 22 térkép, ára 70 kr.)
- Laveleye Emil.** A polgárosult népek vallási jövője. Ford. Feleky József. (Tettye Nándor s társa. 8-r. 35 l. ára 32 kr.)
- Lázár Gyula.** A Normannok. Tört. rajz. (Tört. könyvtár. 42. füz. Franklin-társ. 8-r. 117 l. ára 40 kr.)
- Lázár Gyula.** Velence alapítása és fénykora. (Tört. könyvt. 44. füz. Franklin-társ. 8-r. 117 l. ára 40 kr.)
- Lengyel Béla.** A robbanó anyagokról. (Népsz. természettudom. előadások gyűjtem. 9. füz. K. M. természettud. társ. 8-r. 23 l. ára 15 kr.)
- Liber József.** Jelentés Szolnok-Dobokamegye népoktatási tanügyének 1876—7-ki állapotáról. (Deés. Bánffy s Kovács nyomdája. 8-r. 26 l.)
- Libertiny Gusztáv.** Jelentés a nyitramegyei tankerület népoktatásának 1877. évi állapotáról. (Nyitra. Neugebauer özvegyének nyomdája. 8-r. 36 l.)
- Lloyd-szerződés,** A, elvetése. Függetlenségben az osztrák birodalmi tanács III. oszt. jelentése az 1864-diki költségvetésben foglalt osztrák Lloyd subventiójáról. (Athenaeum. 8-r. 37 l.)
- Lovesányi Alajos Gyula.** Természettani földrajz tanodái s magán használatra. (Lauffer V. 8-r. 144 l. 18 fametszettel, ára 80 kr.)
- Lőrinczi Ferencz.** Orvosi tanácsok mellbetegek számára. (Zilahy Sámuel. 8-r. 16 l. ára 20 kr.)
- Lutter Nándor.** Módszeres vezérkönyv a népiskola számtanához. 2. a méterrendszer szerint átdolg. kiadás. (Franklin-társ. 8-r. XIV, 315 l. ára 1 frt 60 kr.)
- Máriagyülekezet.** Az Istenben bold. nagy pápának, Róma püspökének IX. Piusnak ragaszkodása emlékére a kalocsai —. (Kalocsa. Malatin s Holmeyer nyomdája 8-r. 13 l.)

- Márki József.** Szak- és betűrendes kalauz az összes magyar irodalom története s könyvészetében (Lauffer Vilmos. 8-r. VIII, 168 l. ára 1 frt 60 kr.)
- Márki József és Zimmermann Jakab.** Népiskolák könyve. III. rész. 6. javított kiadás. (Franklin-t. nyomdája. 8-r. 176 l. ára 40 kr.)
- Márton Nep János.** Képek az egyháztörténeiből. (Temesvár. Csanád-egyház. nyomda. 8-r. 372 l.)
- Mende Bódog.** A kienes föld. Nemzetgazdaságtan mindenki számára. (Grimm s Horoviez. k. 8-r. 84 l. ára 50 kr.)
- Mészáros Caesar.** Gyakorlati utmutató az adó-, bélyeg- és illeték-szabályok köréből. 3. jav., ujonnan átdolg. s bőv. kiadás. (Rautmann Frigyes. 8-r. 180 l. ára 1 frt.)
- Mezey István.** Kis általános földleírás, az elemi népiskolák számára, különös tekintettel a magyar birodalomra, egyuttal utmutató a Lange-Cherven-féle »Uj iskolai atlaszhoz«. (Rautmann Fr. 8-r. 39 l. ára 12 kr.)
- Michelet Gyula.** Lengyel- és Oroszország. Kosciusko Legendája. Franziából ford. De Gerando Antonina. (Olesó könyvtár. 48. szám. Franklin-társ. 8-r. 128 l. ára 50 kr.)
- Molnár Aladárnak** a képviselőház 1878. febr. 14. s 18-iki ülésén tartott beszédei az Austriával való gazdasági kiegyezés tárgyában. (Fanda nyomdája. 8-r. 31 l.)
- Monumenta Hungariae Historica.** (L. Magyar tört. Emlékek.)
- Museum,** Kis nemzeti. 39, 40, 41. (L. Pestalozzi Henrik.)
- Müller Frigyes.** A népvándorlások a nyelvészet világánál. Ford. Edelspacher Antal. (Pfeifer Ferd. n. 8-r. 43 l. ára 50 kr.)
- Müller Miksa.** A nyelvtudomány eredményei. Szerző jóváhagyásával fordította Edelspacher Antal. (Pfeifer. n. 8-r. 46 l. ára 50 kr.)
- Nemes Nándor** gróf beszéde. Tartatott a képvh. 1878. febr. 1-én tartott ülésében a vám- és kereskedelmi szerződésről szóló törv.-javaslatok tárgyalása alkalmával. (Athenaeum. 2-r. 3 l.)
- Német Károly.** A keresztény egyház rövid története és függelékül a Magyarhonban törvényesen bevett ker. felekezetek közti különbségek. A népiskola felsős a középiskola alsó osztályabeli prot. növendékek számára. (Franklin-társ. nyomdája. 8-r. 82 l. ára 30 kr.)
- Neumann Samu.** Dr. Werner Siemensnek Universal-galvanometere. Az e műszerrel végrehajtható villantani mérések elmélete s gyakorlati végrehajtása. Távirtdatsztek számára. (Hornyánszky nyomdája. 4-r. 60 l.)
- Nyáry Ferencz.** Gazdasági trágyaisme, vagyis a trágyázás alapelvei. (Falusi könyvtár. 26. Franklin-t. 8-r. 103 l. Egy füzet ára 50 kr.)
- Pálffy Albert.** Attila Isten ostroma. Regény a magyar nép számára. (Vasárn. könyvtár. III. évf. 8. sz. Franklin-társ. 8-r. 111 l. ára 20 kr.)
- Papanek Nep. János.** Gazdasági eszközök és részeinek rajza és elnevezése magyar, német s tót nyelven. (Kilián Fr. 4-r. 35, VII l. ára 1 frt 50 kr.)
- Parodi.** A legyőzött Róma. Tragédia. Ford. Paulay. (A nemz. színház könyvtára. 115. füzet. Pfeifer. 8-r. 71 l. ára 40 kr.)

- Pásztor Lipót.** Kis dalnok. Ovodai és iskolai versek s dalok. 2. kiadás. (Franklin-t. 8 r. 144 l. ára 30 kr.)
- Pestallozi Henrik.** Lénárd és Gertrud. Könyv a nép számára. Magyarította Zsengeri Samu. 1, 2, 3. k. (Kis Nemzeti Muzeuun. 39, 40, 41. Franklin-társ. nyomdája. 8 r. Szerző életrajza. 1—34, 35—304, 280, 389 l. Egy-egy füzet ára 50 kr.)
- Petrovich Ferencz.** A középiskolai rendtartás és tanáregyleti emlékirat. (Nagel Bernát. n. 8-r. 24 l. ára 30 kr.)
- Poirson Pál és Gallet Lajos.** Cinq-Mars. Nagy opera. Ford. id. Ábrányi Korn. (A nemz. szinh. könyvtára. 116. füz. Pfeifer. 8-r. 39 l. ára 40 kr.)
- Pósa Lajos.** Költemények. (Szerző. 8-r. 156 l.)
- Quintus.** Hitágozatok. (Athenaeum. 8-r. 47 l. ára 50 kr.)
- Racot Adolf.** A titokteljes nő. Regény. Ford. Hortense. 1, 2. köt. (Milassin Vilmos. 8-r. 247, 460 l.)
- Ragályi Aladár** országgy. képviselő beszéde 1878. jan. 31. (Wodianer nyomdája. 8-r. XIV l.)
- Rendelet,** Bel- és igazságügyministeri, a kisebb polgári peres ügyekben követendő ügyvitel tárgyában. A járásbiróságok, szolgabírák s békebírák számára. Hiv. kiadás. (M. kir. belügyministerium. Légrády bizománya. 8-r. 12, 6 l. ára 10 kr.)
- Rendelet,** Bel- és igazságügyministeri, a kisebb polgári peres ügyekben követendő ügyvitel tárgyában. A községi biróságok számára. Hiv. kiadás. (M. kir. belügyministerium. Légrády bizom. 8-r. 9, 6 l. ára 10 kr.)
- Rendeleteinek,** A m. kir. ministerium, gyűjteménye. 1877. évi foly. 6. (utolsó) füzet. (Ráth M. n. 8-r. XVI, 337—375 l. ára 40 kr.)
- Rendeletek** a kisebb polgári peres ügyekben (1877. XXII. t. cz.) követendő eljárás iránt. (Zilahy S. n. 8-r. 22 l. ára 30 kr.)
- Rendeletek,** Ministeri, az 1877. XXII. törvényczikk életbeléptetése, végrehajtása a kisebb polgári ügyekben követendő ügyvitel és az erre vonatkozó bélyegilletékek tárgyában. (Ráth M. n. 8-r. 32 l. ára 40 kr.)
- Rendeletek Tára,** Magyarországi. XI. foly. 1877. Hiv. kiadás. (Zilahy S. n. 8-r. 900 l. ára 5 frt.)
- Requinyi Géza.** Általános összehasonlító földrajz. A középtanodák VII. osztálya számára. (Franklin-t. 8-r. 136 l. ára 1 frt 10 kr.)
- Reynaud Lajos.** Clarisse. Regény. Francziából ford. Nyáry László. (Tettey Nánd. és társa. 8-r. 115 l. ára 80 kr.)
- Rónay István.** A szikla és a hullámok. Egyházi beszédek. (Grill. 8-r. 91 l. ára 1 frt.)
- Sand György.** Leoni Leó. Beszély. Francziából ford. Visi Imre. (Olesó könyvtár. 47. sz. Franklin-t. 8-r. 203 l. ára 50 kr.)
- Schick Sándor.** Esmék a büntetés végrehajtásának reformjához. (Külön lenyomat a »Magyar Themis«-ből. Athenaeum nyomdája. Aigner bizom. 8-r. 56 l. ára 60 kr.)
- Schilling Lajos.** A morvamezei ütközet 1278. Bölcsészettudori értekezés. (Kolozsvár. Stein nyomdája. 8-r. 50 l.)

- Schleicher Ágost.** A nyelvészet és a természettudományok. Ford. Edelspacher Antal. (Pfeifer. n. 8-r. 23 l. ára 30 kr.)
- Schleicher Ágost.** Darwin és a nyelvtudomány. Ford. Edelspacher Antal. (Pfeifer. n. 8-r. 44 l. s egy tábla, ára 50 kr.)
- Schwartzter Géza.** Osmanli ve madsar tekellüm riszaleszi. Török-magyar társalgó. (Tettyey N. s társa. 8-r. VIII, 90 l. ára 80 kr.)
- Sebestyén Gyula.** Zrinyi Miklós a szigetvári hős életének története. (Tört. könyvtár. 43. füzet. 8-r. 124 l. ára 40 kr.)
- Sporzon Pál és Ébner Sándor.** A gazda, kertész és erdész leghasznosabb barátai az állatok között. Gloger L. W. C. hasonczimű német munkájának 7. kiadása nyomán. (Falusi könyvtár. 25. Franklin-társ. 8-r. 80 l. ára 50 kr.)
- Szabó Endre és Szathmáry György.** Hunyadi Album. (Athenaeum. 8-r. 200, VIII l. ára 3 frt.)
- Szabó Ignác.** Szemléltető alaktan a középiskolák alsó osztályai számára. II. rész. 2. kiad. (Franklin-t. 8-r. VIII, 79 l. ára 50 kr.)
- Szász Domokos.** Isten szolgája. Emlékbeszéd id. Elekes Károly felett. A gyulafehérvári ev. ref. templomban 1878. febr. 17. (Kolozsvár. Stein nyomdája. 8-r. 15 l.)
- Székely József.** Büntető eljárás a jövedéki kihágások tárgyában. Ügyvédek, bírák s pénzügyi tisztviselők számára. (Pfeifer. 8-r. V, 44 l. ára 60 kr.)
- Széli Kálmán** pénzügyminiszter zárbeszede a vámügyben a képviselőház 1878. febr. 15-iki üléséből. (Athenaeum nyomdája. 8-r. 40 l.)
- Színház,** A nemz., könyvtára, 114, 115. füzet. (L. Berczik Árpád, Poirson Pál és Gallet Lajos.)
- Szombathy Ignác.** A Duna- és Donvidék világtörténelme a római latin császárok korában (Kr. e. 30—476. Kr. u.) Az uralkodók különféle táblázataival s egy palaeographiai függelékekkel. (Győr. Klenka Ferenc. 8-r. 160 l. ára 1 frt.)
- Szövetség.** Lenni, vagy nem lenni. (Grimm s Horovicz. n. 8-r. 28 l. ára 30 kr.)
- Tersánczky József.** Útvezető a szőlőszetben és borászatban. A m. kir. földmiv., ipar- s keresk.-ügyi ministerium megbízásából. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8-r. 49 l. ára 30 kr.)
- Thanhoffer Lajos.** A táplálkozásról. Három előadás. (Népsz. természettudományi előadások gyűjteménye. 8. füz. M. k. természettud. társ. 8-r. 117 l. 21 fametsz. táblával, ára 75 kr.)
- Tisza Kálmán** beszede a képvh. 1878. febr. 15-ki üléséből. (Athenaeum nyomdája. 8-r. 29 l.)
- Törvényezikk** a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról. (Eggenberger. 8-r. 42 l. ára 30 kr.)
- Törvényezikk,** 1877-iki XXII. A kisebb polgári peres ügyekben követendő eljárás és az ügyviteli szabályok I. községi bíróságok számára. II. járásbíróságok, szolgabírák és békebírák számára. (Külön melléklet a »Közigazgatási Lapok«-hoz. Franklin-társulat. 8-r. 46 l.)
- Törvényezikk,** 1877-iki XXII., a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról. 2-ik, a miniszteri szabályrendeletekkel bőv. kiadás. (Ráth Mór. n. 8-r. 32 l. ára 50 kr.)

- Törvények**, Az 1877. évi, gyűjteménye. (Lampel R. n. 8-r. 139, III l. ára 80 kr., kötve 1 frt 60 kr.)
- Ugyanaz, zsebkiadásban. (Lampel Róbert. 16-r. 248, IV l. ára 80 kr. kötve 1 frt 60 kr.)
- Törvénykönyv**, A katonai büntető, fordítása. (Légrády testvérek nyomdája. 8-r. VII, 395 l.)
- Türr**. A keleti kérdés. (Fanda nyomdája. Aigner bizom. 8 r. 17 l. ára 20 kr.)
- Várady János és Rich József**. Név- és lakjegyzéke a nagym. m. kir. Curia semmitőszéki és legfőbb ítélőszéki osztályai, valamint a tekintetes budapesti ítélőszék és kir. ítélőtábla tanácsai beosztásának kimutatásával meg bővítve. Hit. kiadás. (Tetty Nándor s társa. 16-r. 59 l. ára 50 kr.)
- Vértesi Arnold**. A nyomortúság iskolája. Regény. Kiadta a Petőfi-társ. (Aigner L. k. 8-r. 216 l. ára 1 frt 50 kr.)
- Vértesi Arnold**. A rótszakálú Frigyes császár története. (Tört. könyvtár. 41. f. Franklin-t. 8-r. 112 l. ára 50 kr.)
- Villási Pál**. A gyümölestenyésztés tana, 105 a szöveg közé nyomott fametszettel. (Rautmann Fr. 8-r. IV, 292 l. ára 2 frt.)
- Weiss Sándor és Walthier Ádám**. Kimutatás az aradi magánkórház 1877. évi betegforgalmáról s működéséről. (Arad. Réthy Lipót nyomdája. 8-r. 72 l.)
- Zollner János**. Egyházi beszédek a kath. vallás összes szertartásairól. Ford. Talabér János. I. évfolyam. 6. füzet. (Tetty Nándor s társa. 8-r. 289—448 l. ára 1 frt.)
- Zsilinszky Mihály**. A békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat évkönyve 1876—77. III. köt. (B.-Gyula. Társulat. 8-r. 222 l.)

1878-ra szóló naptárak.

(F o l y t a t á s.)

- Bucsánszky Alajos keresztény képes naptára** az 1878. közöns. évre. XXX-ik évf. képekkel. (Rózsa K. s neje. 8-r. XVI, 32 l. ára 20 kr.)
- Bucsánszky Alajos kis képes naptára** az 1878. közöns. évre. XXX. évf. képekkel. (Rózsa K. s neje. 8-r. XVI, 32 l. ára 20 kr.)
- Bucsánszky Alajos nagy képes naptára** az 1878. közöns. évre. XXXI. évf. (Rózsa K. s neje. 8-r. XVI, 142 l. ára 40 kr.)
- Családi képes naptár**, Magyar- és erdélyországi, az 1878. közöns. évre XXI évf. (Rózsa K. s neje. n. 8-r. XVI, 205 s XVI l. ára 80 kr.)
- Czettel előjegyzési naptára** az 1878. évre. VIII. évf. (Posner K. L. 52 l. hetenkénti leszakításra, ára 75 kr.)
- Czettel szabad. jegyzék-naptára** az 1878. évre. VIII. évf. (Posner K. L. 365 l. naponkénti leszakításra, ára 75 kr.)
- Fromme tárcza-naptára** 1878-ra. XI. évf. (Bécs. Fromme K. 64-r. 32 l. ára füzve 20 kr., kötve 40 kr.)

- Gazdasági könyvviteli naptár.** II. évf. az 1878. évre. Szerkesztő-tulajdonos Kodolányi Antal. (Posner K. L. 4-r. XVI, VII s 91 l. ára kötve 1 frt 50 kr.)
- Gazdasági zseb-naptár** 1878-ra. XVIII. évi folyam. Szerkesztő-tulajdonos Kodolányi Antal. Melléklete: Magyar gazdák évkönyve. I. évf. (Eggenberger. 16-r. XX, 116 s IV, 327 l. ára 2 frt.)
- Magyar ember naptára** Kr. u. sz. u. 1878. köz. évre. (Bartalits Imre. k. 8-r. 48, XVI l. ára 18 kr.)
- Mátyás király naptára** az 1878. közöns. évre. III. évf. (Rózsa K. s neje. 8-r. 30, X l. ára 20 kr.)
- Naptári jegyzék-könyvecske** gazdák számára. 1878. Szerk. Jurenák Aurél. (Franklin-t. 16-r. XXIV, 272 l. ára vászonkötésben 1 frt.)
- Neveünk!** Mulattató naptár a gyönyörűséges 1878-iki esztendőre. Megesinálta vala egy asztromókus. (Franklin-t. 8-r. IV, 80 l. ára 40 kr.)
- Ország-világ naptár** az 1878. közöns. évre. VI. évf. Számos fametszvényvel. (Bartalits Imre. 4-r. 137, IX. l. ára 50 kr.)
- Orvosok zseb-naptára** az 1878. évre. V. évf. Szerk. id. Purjesz Zs. (Eggenberger. 16-r. 142 l. és jegyzék-napló, ára vászonköt. 1 frt 50 kr.)
- Paprika Janesi naptára** az 1878. közöns. évre. VI. évf. számos fametszvényvel. (Bartalits Imre. 4-r. 41 l. ára 25 kr.)
- Pénztárca-naptár** 1878-ra. (Légrády. 64-r. 31 l. ára fényképezett borítékban 20 kr.)
- Tárca-naptár** az 1878. évre. V. évf. (Bécs. Perles. 64-r. ára füzve 20 kr., különféle kötésekben 30–40 kr.)
- (Uj naptár az 1878. évre.)** Magyar- és erdélyországi legújabb képes naptár az 1878 közöns. évre. XXIII. évf. (Rózsa K. s neje. 16-r. 72 számozatlan lap, ára 20 kr.)
- Ügyvédek, közjegyzők és bírák zseb-naptára** az 1878. évre. VI. évf. Szerk. Kovács Ferencz. (Eggenberger. 16-r. XVI, 170 l. és jegyzeteknek szánt üres lapok, ára vászonkötésben 1 frt 50 kr.)
- Wajdits József kis képes magyar nép naptára** az 1878. évre. VII. évfolyam. (N.-Kanizsa. Wajdits. n. 8-r. XVI, 32 l. ára 20 kr.)
- Wajdits József nagy képes magyar nép naptára** az 1878. évre. VII. évf. (N.-Kanizsa. Wajdits. n. 8-r. XVI, 96 l. ára 40 kr.)

Hazai nem-magyar irodalom.

- Adressenbuch** von Budapest. Mit einem vollständigen Handels- und Gewerbe-Adressenbuche, Häuserschema und neu aufgenommen Wohnungsanzeiger von Budapest. Herausg. von Gebr. Légrády. (Légrády testv. 8-r. 535, LXXXII l. ára 4 frt.)
- Doleschall Eduard Alexander.** Evangelischer Confirmanden-Unterricht. (Hornýánszky nyomdája. 8-r. 26 l.)
- Féval Paul.** Der Sohn des Teufels und die drei rothen Männer. Grosser dramt.

- Roman. Aus dem französischen übersetzt von H. Schwarz. I. Band. (Mehner Vilmos. 8-r. 632 l. 32 ered. rajzzal.)
- Firmenbuch aller Handels- und Gewerbetreibenden des Königreiches Ungarn. Sämtliche protocollirte Firmen von Ungarn, Siebenbürgen, Kroatien, Slavonien und der Militärgrenze. Herausg. von Gebr. Légrády. (Légrády testv. 8-r. XVII, 327 l. ára 2 frt.)
- Heinrich Gustav. Deutsche Verslehre zunächst für höhere Lehranstalten. 2. verm. u. verb. Auflage. (Franklin-társ. 8-r. IV, 144 l. ára 80 kr.)
- Ponger F. Instradirungs-Vorschriften für den internen Eisenbahndienst. (Buschmann nyomdája. 8-r. 15, 9 l.)
- Staatsbahnen, Kön. ung. Referate über die Beantwortung technischer Fragen etc. (Athenaeum nyomdája. 2-r. 43 l.)
- Sziglavy Paul. Eine Tigerhöhle. Roman. I, II, III B. (Tetty s társa. 8-r. 242, 242, 276 l. ára 5 frt.)
- Abel Eugenius. De Infinitivi graeci forma. Ad summos in philosophia honores ab amplissimo philosophorum ordine Budapestinensi rite impetrandos. (Szerző. 8-r. 41 l.)
- König R. Birmanská rodina. (Nábožné spisy w českoslow. reči 36. Hornyánszky nyomdája. 8-r. 18 l. ára 2 kr.)
- König R. Cesly božie medzi Indiáni. (Nábožné spisy w českoslow. reči 32. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 15 l. ára 2 kr.)
- König R. Krestanská Cirkew na Nilagiri. (Nábožné spisy w českoslow. reči. 34. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 18 l. ára 2 kr.)
- König R. Paulo Mohenu obrátený knaz Fetischow. (Nábožné spisy w českoslow. reči 31. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 12 l. ára 2 kr.)
- König R. Pitcairn a Norfolk. (Nábožné spisy w českoslow. reči 33. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 15 l. ára 2 kr.)
- König R. Počiatky missie w Labradore. (Nábožné spisy w českoslow. reči. 35. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 20 l. ára 2 kr.)
- König R. Pramene wod na pústi. (Nábožné spisy w česko-slowenské reči. 37. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 18 l. ára 2 kr.)
- König R. Tssin, chudobný čínský chlapec. (Nábožné spisy w českoslow. reči. 30. — Hornyánszky nyomdája. 8-r. 18 l. ára 2 kr.)
- Jurašić Ivan. Narodni hrvatski odvjetnik etc. I. füzet. (Fiume. Karletzky nyomdája. 8-r. 32 l.)
- Knjiznica pouena »Maticie Hrvatske« knjiga I. Prirodni zemljopis Hrvatske, Sastavio Vjekoslav Klaić, kr. gimnaz. profesor. Nagradjeno iz zaklade Draškovićeve za g. 1876. (Zágráb. Horvát Matica. 8-r. XV, 406 l. ára 3 frt.)
- Pregled političkoga i sudbenoga razdieljenja kraljevinah Hrvatske i Slavonije i uredjenja upravnih oboinah. (Zágráb. Kir. horvát-slavon-dalmát tartományi kormány. n. 8-r. XIII, 169 l. ára 1 frt 20 kr.)
- Schlosser J. Fauna kornjašah trojedne kraljevine. Svezak prvi. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Zágráb. Hartmann Lipót. 8-r. II, 342 l. ára 3 frt.)

- Szathmáry Dragutin.** Poviest ugarske (s oobitim obzirom na spojene dielove). A na hrvatski preveo. I. Lerman. I—II. svezak. (Légrady testv. nyomdája. 8-r. 96 l.)
- Popu Stefanu.** Legendariu pentru scóelele poporali romane. Aprobatu de comisiunea scolasteca archi-dieceesana. Edit. II. indreptata sí inavutita. (Balázsfalva. Papnöveldei nyomda. 8-r. 136 l.)
- Usi di piazza in Fiume.** (Fiume. Mohovich nyomdája. 8-r. 66 l.)

Hazánkat érdeklő külföldi munkák.

- Actenstücke,** aus den Correspondenzen des kais. und kön. gemeinsamen Ministeriums des Aeussern über orientalische Angelegenheiten. (Bécs. Cs. kir. államnyomda. 4-r. 765 l. ára 6 frt.)
- Annuario,** marittimo per l'anno 1878 compilato per cura del J. R. Governo marittimo in Trieste e del R. Governo marittimo in Fiume, XXVIII. Annata. (Triest. Ohswaldt Gyula. 8-r. 36, CXXXI, 241 l. s 10 tábla, ára 3 frt.)
- Answeise** über den auswärtigen Handel der österr.-ung. Monarchie im Sonnen-Jahre 1876. 37. Jahrg. (Bécs. Cs. k. udvari s államnyomda. 4-r. CXXXIV. 221 l.)
- Eötvös Josef.** Gesammelte Werke. Aus dem ungarischen übersetzt. 1. u. 2. Bd Der Karthäuser. Roman in 2 Bänden. 7. Aufl. (Bécs. Hartleben A. 8-r. X, 693 l. ára 3 frt 60 kr.)
- Jahrbuch,** Militär-statistisches, für das Jahr 1874. 2. Theil. Ueber Anordnung des k. k. Reichs-Kriegs-Ministeriums bearbeitet und herausgegeben von der 3. Section des technischen u. Administrativen Militär-Comité. (Bécs. Cs. kir. államnyomda. 4-r. IV, 299 l. ára 1 frt 20 kr.)
- Juraschek Franz.** Personal- und Realunion. Mit einem Anhang: Das rechtliche Verhältniss zwischen Oesterreich und Ungarn. (Berlin. Heymann. 8-r. 124 l.)
- Kerner Ant.** Die Vegetations-Verhältnisse des mittl. und östl. Ungarns und Siebenbürgens. 1. und 2. Lief. (Innsbruck. Wagner-féle könyvkeresk. 8-r. 408 l. ára 6 frt.)
- Krones Franz.** Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit, mit besonderer Rücksicht auf Länder-, Völkerkunde und Culturgeschichte. 21. Liefg. (Bibliothek für Wissenschaft und Literatur. 7. B. Hist. Abth. 4. B. Berlin. Grieben. 8-r. 577—688 l. Egy füzet ára 1 m. 50 fillér.)
- Mircse J.** Venedig und Ungarn. Rückblicke auf Dalmatien und Croatien in den Zeiten der Árpáden bis zum Tode des Königs Ludwig von Anjou. Nach Forschungen in den Archiven der Republik Venedig. (Bécs. Cs. kir. udvari s államnyomda. 4-r. 41 l.)
- Movimento** della navigazione in Trieste nel 1877. (Triest. Keresked.- s iparkamara. 4-r. 112 l.)